

Ա. ՃԱՅՈՒՄՅԱՆ
Ա. ՄԱՆԱՅԱՆ

ՄԱՐՍԻՍ ԳՈՐԿԻ

89171

Ը-23

22 JUN 2007

25 NOV 2007

SECRET

22 JUN 2007

25 NOV 2010

891.71

Շ-23

ար

Ս. ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ
Ա. ՄՌԱՎՅԱՆ

հոգ
հոգ

ՀԻՈՄ

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

(Թարգմանություններ յեվ հոդվածներ)

Պետական հրատարակչություն

Յերեվան

1936

13 JUL 2013

005 JUL 53

S VON 22

12.436

Պատ. խմբագիր՝ Գ. Ջ. Հովհաննիսյան
Տեխ. խմբագիր՝ Լ. Վ. Ոհանյան
Սրբագրիչ՝ Ս. Շահրազյան

12.436

Հր. 3772 գրառված № 2160

Պատվեր 824. տիրաժ 4000

Հանձնված է տպագրության
23 հունիսի 1936 թ. ստորագրված
և տպելու հուլիսի 13-ին 1936 թ.

Պետհրատի տպարան,
Յերեան, II Գնունի, № 4

ՅԵՐԿՈՒ ԽՈՍՔ

Մեռավ պրոլետարիատի մեծանուն յերգիչ Ալեք-
սեյ Մաքսիմովիչ Գորկին: 20-րդ դարի համաշխարհ-
հային դրականության պատմությունը չուներ նրա
հավասար մի ուրիշը, վորի անունն այնպիսի հերո-
սական ուժգնությամբ հնչեր բոլոր ժողովուրդների,
բոլոր աղյուսթունների դրական, հասարակական ու
քաղաքական կյանքում: Գորկին վորպես դրչի մեծ
վարպետ, վորպես պայծառ հասարակական դեմք
բացառիկ միջազգային մարտայականություն եր վա-
յելում: Յերկրադնդի վրա չկա համարյա դիր ունե-
ցող մի աղյուսթյուն, վոր Թարգմանած չլինի նրան,
չկա անգամ մի խուլ անկյուն, ուր չտամ չլինի
Գորկու անունը:

Մեզ մոտ ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների ամենասիրելի
դրոշմ է Գորկին: Նրա աշխատությունները թարգ-
մանվել ու հրատարակվել են տասնյակ հազարավոր
որինակներով: Տասնյակ մանր ժողովուրդներ լենինի
-Ստալինի հանճարեղ աղջային քաղաքականության
չնորհիվ կարճ ժամանակամիջոցում կարողացան ստեղ
ծել իրենց դիրն ու դրականությունը և այն ստալին
թոթովող բառերի թվում նրանք լսում ու կարդում
են Մաքսիմ Գորկու անունը:

Առաջին անգամ յերևան դալով Անդրկովկասի մամուլում և տարիներ ի վեր կապ պահպանելով այդ յերկրի զբաղան, հասարակական ու քաղաքական կյանքի հետ Գորկին դառնում և Անդրկովկասի ժողովուրդների աշխատավոր մասսաների ամենասերեկ յերկրիչը: Չնայած դեներալ Գոլիցինի կատաղի բռնությամբ ստեղծված դառն ու խավար մթնոլորտին աշխուժեցնելով Գորկու հուժկու ձայնը հընչում էր վոչ միայն Անդրկովկասի ռուսական մամուլում, այլ նաև այդ յերկրի մյուս ժողովուրդներին մամուլում:

Ինքնըստինքյան հետաքրքիր ու լուրջ ուսումնարության արժանի յե պրոլետարական այդ մեծագույն յերդէի զբաղան ու հասարակական կյանք հայ իրականության մեջ: Գորկին համաշխարհային զբաղանության այն բացառիկ դեմքն է, վոր ամենից շատ և թարգմանվել հայերեն: Նրա վաղ շրջանի փոքրիկ նովելները անխտիր կերպով թարգմանվել ու տպագրվել են նախահեղափոխական հայ մամուլում: Այդ թարգմանությունների դործն առանձնապես մեծ թափ է առնում 900-ական թվականներից հետո: Պայքար Գորկու համար ու Գորկու դեմ քիչ եջեր չեն գրավում հայ անցյալի մամուլում: Այդ պայքարում վճռական դեր է խաղացել հայ բոլշևիկների քննադատությունը:

Ստեփան Շահումյանը մի խումբ կոմունիստ ընկերների հետ միասին (Ա. Մուսկյան, Հ. Հակոբյան, Թ. Դաշտոյան և ուրիշները) կազմակերպում և Գորկու մասսայականացումը և նրա համար տարվող

պայքարը: Ինքը Շահումյանն առաջինն էր (1901 թ.) վոր թարգմանեց Մ. Գորկու «Մի անգամ աշխան» հիանալի պատմվածքը: Դա առաջին յերկն էր Գորկուց, վոր առանձին զբքով լույս տեսավ հայերեն լեզվով: Թարգմանությունը բավական չէր, հարկավոր էր հոգվածներ գրել, հարկավոր էր մերկացնել Գորկու բազմաթիվ թշնամիներին Անդրկովկասում, հարկավոր էր ծանոթացնել մասսաներին Գորկու հետ, հարկավոր էր ցույց տալ նրա համաշխարհային նշանակությունը վորպես արվեստագետի, վորպես մտածողի: Ենվ ահա Շահումյանը հրապարակ և դալիս մի ընդարձակ քննադատական հոդվածով Գորկու զեղարկատական աշխատությունների մասին: Այդ հոդվածում Շահումյանը բոլշևիկյան հատուկ արությամբ հարվածում և բուրժուազիայի բոլոր տեսակի լակեյներին, վորոնք ամեն կերպ ուզում էին վարկարեկել, աղավաղել Գորկու զբաղան ու հասարակական դեմքը Անդրկովկասի աշխատավորության առաջ: Ենվ չնայած ժանդարմերիայի սև ցենզուրայի ամենախիստ պայմաններին Շահումյանը դեռ 1911 թ. հրապարակորեն հայտարարեց, վոր «Գորկին պրոլետարական զբաղանության զարդն ու պար ծանքն է» և վոր «բանվորները հպարտությամբ կարող են ասել.— Այո՛, Գորկին մերն է, նա մեր նկարիչն է, մեր բարեկամը ու զինակիցը՝ աշխատանքի ազատադրման վեհ պայքարի մեջ»:

Հետադարձված «Հայ զբաղանության ժողովածու»-ի մասին գրած իր հոդվածում (1916 թ.) Շահումյանը դարձյալ բարձր գնահատելով Մաքսիմ

Գորկու դերը պրոլետարական ինտերնացիոնալ զբա-
կանություն ստեղծելու պրոցեսում անվանում է
նրան «միջազգայնության մաքուր զբաղմունքների
ու ձգտումների դրոշակակիրը»:

Շահումյանը մենակ չէր իր այն պայքարի ըն-
թացքում, վոր նա տանում էր Գորկու համար:
Նրան հետևում էր նաև մի ուրիշ ականավոր բու-
շեփիկ—Ա. Մուսյանը: Ընկ. Մուսյանը հրապարակ
յեկավ մի հատուկ հոդվածով «Պայքար» թերթում
(1916 թ.) և վերլուծեց Գորկու գեղեցիկ հեքիաթ-
ները Խաչիայի բանվորների կյանքից: Նախապես
ջրելով ուս և հայ բուրժուական քննադատների
բամբասանքները Գորկու յերկերի գեղարվեստական
արժեքի մասին ընկ. Մուսյանն ընդդոմ է—
«Այդ յերկերը (Գորկու վերջին շրջանի յերկերը)
յեկան ապացուցելու, վոր պրոլետարիատի աշխար-
հայացքը ու աշխարհազգացումը Գորկու գեղար-
վեստական ստեղծագործությունը հղոր թափ են տը-
վել»: «Իսկ նրա հեքիաթները,—զբում է Մուսյա-
նը,— վողոված են խոր մարդկային անկեղծ ու-
րով ու մարդարեական հավատով դեպի մարդու-
թյան պայծառ ապագան: Ամբողջ զբոլից բուրում է
մի դարձանալի ու վարակիչ լավատեսություն, կեն-
սաթոթիւ աշխարհազգացում»:

Ընկ. Մուսյանը նույնպես չի բավականանում
միայն հոդված դրելով: Նա ինքն ևս ձեռնամուխ է
լինում Մաքսիմ Գորկու իտալական գեղեցիկ հե-
քիաթների թարգմանության գործին:

Այս փոքրիկ ժողովածուն, վորը մենք կաղմել
ենք Գորկու մահվան առթիվ՝ հայ անցյալի բու-
շեփիկյան մամուլից, ընդգրկում է՝ Ս. Շահումյանի
«Մի անգամ աշնանը» թարգմանությունը և նրա
հոդվածը Գորկու մասին, Ա. Մուսյանի
թարգմանությունը Գորկու հեքիաթներից և նրա
հոդվածը՝ Գորկու հեքիաթների ժողովածուի մասին:
Ապա ընկ. Ռ. Դաշոյանի մի թարգմանությունը
Պուստինյա Գորկու իտալական հեքիաթների շարքից:

Այս ժողովածուն մի փոքրիկ ծաղկափունջ է,
վոր մենք բերում ենք մեծանուն յերդէի պայծառ
հիշատակին:

Գ. ՀՈՎՆԱՆ

20 հունիսի 1936 թ.

Յերեվան:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

I Մի անգամ աշնանը	Ս. Շահումյան
II Հեֆիաք	Ա. Մալյան
III Հեֆիաք	Ա. Մալյան
IV Հեֆիաք	Ռ. Դաշտոյան

Ի. ՄԻ ԱՆԳԱՍ ԱՇՆԱՆԸ...

... Մի անգամ աշնանը յես մի շատ անհարմար և անախորժ զբոսյան մեջ ընկա։ Մի ոտար քաղաք եյի յեկել. վոչ մի ծանոթ չստատահեց, զբոսանումս ել փող չըկար. և յես մնացի աջապես առանց բնավարանի ու առանց կոպեկի։ Առաջին որբը յես ծախեցի հաղուստիս մի մասը, վոր փարեյի յեր ծախել։ Հետո ուղեվորդեցի գեսիլի նախահանգիատը, վոր գտնվում է «Գետաբերան» կոչվող հեռավոր քաղաքամասում։ Նախազնացուցյան ժամանակ այնտեղ կյանքը յեռում էր, աշխուժ, ախտառնքով լի. մարդ հեշտությամբ կարող էր իր համար գործ գտնել։ Իսկ այդ ժամանակ ամեն ինչ դատարիկ էր ու խաղաղ, վորովհետև արդեն հոկտեմբեր ամսը վա վերջերն էյին։

Յես թափառում եյի միայնակ դատարիկ

չինություններն ու փոքրիկ տախտակա-
մած խանութների միջև ու հաղիվ եյի
շարժում հողեած վտաքերս: Աչքերս դետ-
նին հատած, ուղում եյի աղ ցեխերի մեջ
ուտելիքի վորեւ մնացորդ գտնել և մտա-
ծում եյի միւսուսն ժամանակ. ի՞նչ լավ
բան և կուշտ լինել...

Բաղաքակրթության ներկա չլայմանե-
րում հողեկան քաղցն ավելի հեշտ կարելի
յե հողեցնել, քան մարմնականը: Դուք
թափառում եք յերկար փողոցներով. ձեր
չուրջը բարձրանում են գեղեցիկ շինու-
թյուններ, մորոնց մասին ամենայն հա-
մարձակութամբ կարող եք ասել, վոր նը-
րանք նույնչափ գեղեցիկ են և ներքուստ.
նույնչափ ճաշակով ու շքեղ կահավորված:
Այդ բոլորը կարող ե ձեր մեջ քաղցը մը-
տած մտնեքներ սուսջ լրելել ճարտարապե-
տության, առողջապահության և ելի ու-
րիշ շատ մեծ-մեծ բաների մասին: Ձեզ
պատահում են տաք ու գեղեցիկ հազմված
մարդիկ. նրանք անչափ բարի յեն և քա-
ղաքավարի. նրանք ամենայն զգուշու-
թյամբ խույս են տալիս ձեզանից, վոր-

պեսդի չնկատեն ձեր ցավալի դոյությու-
նը... Աստիած վրա, քաղցած մարդու հո-
գին ավելի լավ և կերակրվում միշտ, քան
կուշտ մարդու հոգին: Ահա ձեզ մի դրու-
թյուն, վորից կարելի յե շատ սրամիտ
յեղրակացություն դուրս բերել Արուշտ
մարդկանց ոգտին:

... Գիշերը մոտենում եր: Անձրև եր
գալիս և հյուսիսից մոնչալով վիշում եր
քամին: Նա կատաղի չվից եր բարձրաց-
նում դատարկ մնացած փայտաշեն խա-
նութներում և ծեծում եր հյուրանոցների
տախտակած պատուհանները: Գետի ալիք-
ները նրա հարվածներից ուռչում ու փըր-
փըրում եյին և կատաղի արագությամբ,
միմյանց վրա թռչելով, շտապում, անհե-
տանում եյին մթության մեջ... Կարծեա
գետը դիւմ եր, վոր ձմեռը մոտենում և,
և վախեցած փախչում եր ասուցի կաշ-
կանդով շրթաներից, վոր հենց աղ Գիշեր
կարող եր պցել նրա վրա հյուսիսային քա-
մին: Յերկինքը թանձր եր ու խավար,
այնտեղից անընդհատ տեղում եյին անձ-
րևի մանր կաթիլները: Քիչ հեռվում

նշմարվող յերկու չորացած ու ծոված ծառերը և նրանց մոտի՝ կողքի վրա ընկած նավակը— լրացնում, ընդգծում էյին բընույթյան այդ տխուր տեսարանը:

Հատակը կոտրված, շուռ յեկած նավակ և սառը քամուց կողոպտված, ծեծված ու ծերացած ծառեր... Շուրջն ամեն ինչ ավերվել ու անապատ է դարձել. յերկինքը չարունակում է սգալ, արտասվել: Մռայլ ու դատարկ է ամեն ինչ: Կարծես ամեն բան իմ շուրջը տեսել է մեռնել. շուտով միմիայն յես պիտի մնամ կենդանի, իսկ հետո ինձ ել սպասում է նույն սառը մահը:

Այդ ժամանակ յես 18 տարեկան էյիս յերանելի՛ ժամանակ...

Յես յերկար թափառեցի սառն ու խոնավ ավազներով, ատամներիս վրձնոցով չափ յերգեր հյուսեցի սովի և ցրտի սրտովին, և հանկարծ փոքրիկ խանութիցից մեկի յետևը տեսա մի փոքրիկ կծկված ու դեռ... նին կպած վանացի մարմին: Անձրեից թրջված շորերը կպել էյին նրա կուսցած ուսերին: Յես մոտեցա նրան ու սկսեցի դիտել: Նա ձեռքով փորում եր թաց ավա-

1920
հոկտեմբեր

ՀՕԻԴ

զը և ուզում եր, ըստ յերևույթին, անցք բանալ դեպի խանութի ներսը...

— Այդ ինչի՞ համար ես փորում, — հարցրի յես նստելով կողքին...

Նա մի ճիչ արձակեց և վեր թռավ: Այժմ, յերբ նա, դեմացա կանգնած, վախեցած նայում եր ինձ իր լայն բացած կապույտ աչքերով, յես տեսա, վոր դա իմ հասակաից մի աղջիկ է, վերին աստիճանի դրասիչ դեմքով, վորը, Գեորգիսաբաբը, զարդարված եր յերեք հատ մեծ կապույտ բծերով: Այդ մի փոքր փչացնում եր տրպալորությունը, թեև կատաածները շատ կանոնավոր էյին դասավորված: Մի — մի հատ հավասար չափի աչքերի տակը և մի հատ ճակատի մեջտեղը: Յերևում եր, վոր խիռը ձեռքը կատարելագործվել է մարդկային դեմքեր փչացնելու արհեստում:

Աղջկը նայում եր ինձ վրա, և նրա աչքերում փայլող յերկյուղը հետզհետե մաքրում, անհետանում եր... Ահա նա ավազոտ ձեռքերը թափ տվեց, ուղղեց գլխի չիթ աղուխը, փծկվեց ու ասաց.

— Ինչպես տեսնում եմ, դու յել ես սո-

ված...դե՛ մի փոքրիկ տեսնեմ... Իմ ձեռքերը հոգնեւ են: Այստեղ, — նա դիմել շարժումով ցույց տվեց խանութը, — անպատճառ հաց վրինի, դուցե և յերչիկ: Այո խանութում դեռ առուստուր կա...

Յեա սկսեցի փոքրել. իսկ նա միքիչ վանդանեց, նայեց ինձ վրա, հետո նստեց իմ կողքին և սկսեց ոգնել...

Մենք լուռ աշխատում էյինք:

Յեա չեմ կարող հիմա հաստատ ասել, իշխում էյի արդյոք այդ ժամանակ քրեական ուղեքների հաստատվոր ժողովածուն. բարոյագիտություն, սեփականության իրավունք և այլ աշխարհի բաներ, վորոնք, ինչպես ասում են իմաստուն մարդիկ, յերբեք չպետք է մոռանալ լրանքում, Վրո՛ մի դիպվածում... Վորպեսզի կարելույն չափ մոտ լինեմ ճշմարտությանը, խոստովանվում եմ, վարձեմ, այնքան տարվել էյի փոքրելով, վոր ամեն բան մոռացել էյի, բացի... այն բանից, ինչ վոր կարող էյի գտնել խանութում:

Արդեն միտում եր: Թաց ու ցուրտ խավարը հետզհետե թանձրանում եր իմ շուր-

ջը: Արիքների աղմուկը հետզհետե խլանում եր, իսկ անձրեն ալելի ու ալելի ուժգին ծեծում եր նախակի տախտակները... Հեռվից լսվում եր դիչերապահի ճրրալի ու մեղամաղձոտ ձայնը...

— Հատակը տախտակա՞ծ է թե՞ չէ, — կամաց հարցրեց ինձ իմ ոգնականը:

Յեա չհասկացա ինչի մասին է հարցնում և լռեցի:

— Գուցե տախտակած է... Այդ ժամանակ մեր չարչարանքը իզուր կլինի. հողը կիորենք, կհասնենք տախտակներին, հետո՞... Ալելի լավ է կողպեքը կոտրենք... Թույլ կողպեք է յերևում...

Լավ մտքերը շատ սակավ են ծագում կնոջ գլխում, բայց և այնպես... ծագում են, ինչպես տեսնում եք: Յեա միշտ գնահատել եմ լավ մտքերը և աշխատել եմ կարելույն չափ ոգտվել նրանցից:

Կողպեքը գտա, քաշեցի ու դուրս պոկեցի իր ողակների հետ միասին... Ընկերուհիս խախույն ոճի սկսեց գալստվեց և ներս սողաց խանութը բացված քառանկյունի անցքով:

— Կեցցե՛ս, տղա, — բացականչեց նա ներ-

սից :

Կնոջ մի վրաքրիկ դովաւանքը ինձ համար
սովելի արժե, քան տղամարդի յերկար դո-
վաբանությունը, կուզեք լինի այդ տղա-
մարդը նույնիսկ ասիլի պերճախոս, քան
բոլոր հին ու նոր հեւտորները միասին վեր-
ցըրած: Բայց այն ժամանակ տրամադրու-
թյունս այսքան լավ չեմ, և յես առանց ու-
ղադրություն դարձնելու ընկերուհուս սի-
րախոսության վրա, հարձ ու մախեցած
հարցրի.

— Ի՞նչ կա՞ ...

Նա միայնագող ձայնով ակնեց թալել իր
դյուտերը:

— Մի դամբյուղ... շիշերով, դատարկ
տոպրակներ... մի հովանոց... մի յերկաթե
դուլ...

Դրանցից վոչ մեկը չեմ կարելի ուտել:

Յես զգում եմ, վոք հուսերս չքանում
են,

...Բայց հանկարծ նա ուրախ բացակայու-
նէց.

— Ահա՛ ... ա՛յ վորտեղ ե:

— Ո՞վ:

— Հացը... մի բոմբի... միայն թրջված
և, վերցրու...

Իսկական ընկալ վրասերիս մոտ, լավ քիչ
հետո հայտնեց և ինքը հարգելի ընկերու-
հիս: Յես լիակշիւ մաս - մաս արի հացը և
սկսեցի աղաչ-աղաչ ուտել...

— Դե ինձ ել տուր տեսնեմ՝ ... և պետք
ե այստեղից հեռանալ... ո՞ւր գնանք...

Նա ուղադրությամբ նայեց չորս կողմը:

— Ս'յ, ինչ վոր նախկին ե յերևում, գնանք
նրա տակը նստենք:

— Գնանք:

Յեւ մենք գնացինք դեպի նախակը: Յեր-
կուսս ել աղաչությամբ լսելով ելինք մեր
սովարը: Գետը մոնչում եր, անձրեւ հետը-
հետե վարարում... Մի ինչ — վոր տեղից
յերկար ու սուր շվից եր լսվում.
Վարձե մեկը, ինչ — վոր հոգի ու վոչվոքից
չվախեցող մի եյակ սուլում ու ծաղրում եր
մեր աշխարհի վարդերը, այդ անպիտան
աշխարհին յերեկոն և մեզ՝ այդ յերեկոյի
յերկու հերոսներին... Մերոս մշկվում ու
նվում եր այդ շվիցից: Այնուամենայնիվ

յես մեծ ախորժակով ուտում եյի հացը։
Բարեկամուհիս յետ չեր մնում ինձանից։ և
մենք աղպես մոտենում եյինք նախակին։
— Անունդ ի՞նչ ե, — չգիտեմ ինչու հարց
րի յես։

— Նատաշա, — պատասխանեց նա ծամե-
ով։

Յես նայեցի նրան և սաստիկ ցավ զգացի
արտի մեջ։ Հետո հայացքս ուղղեցի դեպի
իմ առաջ տարածված մթուփյունը, և ինձ
թմայց, վոր բախտիս միշտ հեղնոտ ու ալ-
բանդակ դեմքը խորհրդավոր կերպով նա-
յում է ինձ ու ժպտում...

...Անձրեւը շարունակում էր ձեծել նախա-
կի կողերը, և նրա մեղմ չփչիոցը տխուր
մտածմունքներ էր առաջացնում իմ մեջ։
Քամին չփնցով ներս էր խուժում հատակի
մի ճեղքից, վորտեղ մի փոքրիկ տաշեղ,
քամու շնորհիվ, շարունակ ինչ-վոր անհան-
դիստ ու վողբալի ձայներ էր հանում։ Գետի
ալիքները ճողփում էյին ափերը և նույն-
պես վողբալի ու հուսակոտուր ձայներ հա-
նում։ Նրանք կարծես մի ինչ-վոր բան ե-
յին պատմում, վոր վաղուց ձանձրացրել,

զղվեցրել էր նրանց, մի սրտմաշուկ բան,
վորից նրանք կուղենային փախչել, բայց
վորի մասին դեռ անհրաժեշտ է յերկար
խոսել, պատմել... Անձրեւի չփչիոցը միա-
նում էր ալիքների աղմուկին, և նախակի
շուրջը, գորշ մթուփյան մեջ, մի յերկար
հառաչ էր լավում։ Դա՛ բնության անմիտ
կապտակներից զղված, ամառվա ու աշնան,
տաքի ու ցրտի, արևի ու անձրևի անկեթ
փոփոխություններից նեղացած ու հողնած՝
ծերուկ-յերկրազնդի յերկա՛ր ու ծա՛նր հա-
ռաչն էր... Քամին էլ իր շառաչյունով
տխուր, հուսահատ յերգեր էր հորինում ու
տարածում դետի ալիքների ու նրա սև ու
անբնական ափերի վրա։

Մեր տեղը, նախակի տակը, դուրի էր
հարմարություններից, նեղվածք էր ու խո-
նավ. ծակված հատակից թափվում եյին
անձրևի ցուրտ կաթիլները, սողոսկում էր
քամին։ Մենք լուռ նստել գողում էյինք։
Հողնածությունից աչքերս փակվում եյին։
Նատաշան մեջքը դեմ էր տվել նախակի կո-
ղին ու կուչ յեկել, մի փոքրիկ գունդ էր
դարձել։ Ծնկները ձեռքերով դրկած ու

Վրդակը նորանց հեռաճ, նա անթարթ նայում
էր գետի Վրդմը, և նրա մեծ ու լայն բա-
ցած աչքերը առելի ևս մեծ էյին յերևում
կրենց տակի Վասպտածների շնորհով: Նա
բոլորովին չէր չարժւում. և այդ անշար-
ժությունն ու լուսթյունը,— զգում ե-
յի,— վամայ—կամայ ինչ—վոր ահ էր գցում
սրտիս մեջ. յես վախենում էյի իմ հարեա-
նուհուց... ուղում էյի խոսել նրա հետ.
բայց չգիտեյի ինչպէս սկսեմ:

Նա վնքը խոսեց:

— Ա՛խ, անիծյալ վրանք, ... — պարզ ու
վորոչ արտաբանեց նա:

Յեւ այդ դանդաղ չէր բախտից: Երա
ձայնի մեջ այնքան անտարբերություն
Վար, վոր չէր կարելի ասածը դանդաղա-
տեղ ընդունել: Յերևում էր, վոր մարդն
ուղղակի մտածել է կյանքի մասին և յեկել
է մի վորոչ յեղբակացութան, վոր և հայտ-
նում է այժմ, և վորին յես չէյի Վարոզ
պատասխանել առանց կեղծելու, առանց
ինձ հակասելու: Յես լուռ էյի. իսկ նա
կարծես իսկի չէր ել նկատում ինձ, առաջ-
վա պես անշարժ նստած էր:

— Մարդ չի ել ստակում, պրծնի... —
նորից խոսեց Նատաչան, այս անգամ կա-
մաց ու մտադրաւ, և դարձյալ դանդաղա-
վոչ մի նշույլ: Դարձյալ յերևում էր, վոր
մարդ մտածել է վրանքի մասին, նայել է իր
վրա և հանդիստ հոգով յեկել այն յեղբակա-
ցության, վոր իր անձը վրանքի ծաղրից ու
կատակներից ազատելու համար նա մի բան
միայն կարող է անել — «ստակել»:

Մտքի այդ չափ ճշտությունն ու պար-
զությունը սիրտս ըցրեց անասելի ցաւով
ու դժբանքով, և յես զգում էյի, վոր յեթե
չարունակեմ բռնլ, լաց պետք է լինեմ...
Իսկ այդ ամոթ կրկներ մի վրոջ առջև. մա-
նավանդ, վոր նա ինքը ահա լաց չէր լի-
նում: Յես վճռեցի խոսել

— Ո՞վ է թափել քեզ, — հարցրի յես,
վորովհետև զկարողացա ուրիշ, առելի մար-
դավարի խոսք գտնել:

— Պաշկեն, ուրիշ ո՞վ պիտի լինի, —
պարզ ու հանդիստ պատասխանեց նա:

— Պաշկեն ո՞վ է:

— Իմ սիրելիանը... մի հացթուխ:

— Շա՞տ է ծեծում քեզ...

— Շա'տ... ամեն հարբելիս ծեծում է:
 Յեւի հանկարծ նա ասելի մոտեցավ ինձ
 ու ականց Պաշկէ, իր և իրենց հարաբերու-
 թյուններն մասին յերկար պատմություն
 անել: Ինքը «փողոցն ընկած աղջիկներէն
 է, վորոնք... և այլն», իսկ նա մի չեկ բե-
 դերով, լավ դարձոն ածող յերիտասարդ է:
 Նա հաճախ այցելելիս է յեղեւ «հատարա-
 կաց տունը» և իր ուրախ բնավորութեամբ
 ու գեղեցիկ շորերով, իր «դարսովի» կո-
 շիկներով ու 15 ռուբլիանոց վերարկոյով
 դրամել է Նատաչայի սիրտը: Այն ժամա-
 նակվանից Պաշկեն ականել է մշտնապես «նի-
 սիա ողտովել»... և յերբ հաստատուել է
 այդ դերում, սովորութիւն է դարձրել իր
 համար Նատաչայից վերցնել այն փողերը,
 զոր ուրիշ հյուրերը առանձին տալիս են
 յեղեւ նրան իբրեւ նվեր, հարբել այդ
 փողերով և հետո գալ Նատաչային ծե-
 ծել... Բայց այդ պէս վիճինչ. նա սկսել էր
 Նատաչի առաջ «բարձր փոխել», ուրիշ
 աղջկերանց յետեւից ընկնել...

— Դե դու ասա, սրտիս չե՞ր գիպէի

այդ... Ուրիշներէց յես ինչով եմ պա-
 վաս... Նշանակում է յես նրա համար խա-
 դալիք եյի, ծաղրի ստարկաւ. ստոր արա-
 րած: Անցյալ ուր իրավունք վերցրի խաղ-
 յայկայից, վոր դնամ դրոսներու. յեկա նրա
 մոտ, տեսնեմ Դուռնկեն հարբած— տրաք-
 ված նստած է նրա սենյակում: Ինքն եւ,
 իհարկե, հարբած էր: Ասում եմ՝ «այ ըս-
 տոր արարած, — ստոր խաղեբա...»: Նա
 վրաս պրծավ ինձ ու ականց ծեծել. ինչ մա-
 դերից քաշ տալ հատակէ վրա, ինչ վտարե-
 րի տակ զցել, ջարդել... մի սաղ տեղ չը-
 թողեց... Յեւ այդ պէս ելի վիճինչ, շո-
 րերս ամբողջովին պատառտեց... Ահա
 նայիր սրանց: Հիմա յես վո՞ր քարովը
 տամ գլուխս, ի՞նչպէս յերեւամ խաղեյիին:
 Բոլորը պատառտեց, շորերս եւ, թիկնոցս
 եւ... Բոլորովին նոր եր թիկնոցս. հինը
 ռուբլի եյի տվել. գլխաշորս եւ պոկեց...
 Ախ, սատված, հիմա յես ի՞նչ անեմ,—
 վայ տվեց նա հանկարծ վշտացած ու խեղդ-
 վող ձայնով:

Վայում էր նույնպէս հետզհետե սաստ-
 կացող քամին... Ատամներս սկսեցին նո-

րից պար գալ: Նա եւ Վրուէ եր գալիս ցըր-
տից և արդեն աշնքան մոտեցել եր ինձ,
վոր յես կարողանում էյի մթուժյան մեջ
տեսնել նրա վաղուդ աչքերը:

— Ինչ դարչելի բաներ եք բոլոր տղա-
մարդիկդ, — խոսեց նա նորից: — Վոտքե-
րիս տակ Վրցեյի ձեզ բոլորիդ... Վոր մե-
կը առաջիս սատկելիս լինել ձեզանից, յե-
րեսին կթքեյի, չեյի խղճա... Կեղտոտ խո-
ղեր... Վնդատում եք, վնդատում, պոչ-
ներդ ժաժ տալիս շան նման, և հենց վոր
ինձ պես մի անխելքը ձեռքներդ ընկնի,
պատրաստ եք խկուլն վտանատակ տալ: ..
դժուժ անասուններ...

Նրա հայհոյանքները շատ պես-պես ու-
յին, բայց ուժ չկար մեջները. վո՛չ բար-
կություն և վո՛չ ատելություն զեպի այդ
«զժուժ անասունները»: Ընդհանրապես նրա
խոսակցության առոնը շատ հանդիստ եր,
բոլորովին չեւ համարպատախանում ա-
սածների մտքի և շատ աղքատ եր ձայնի
յեւեհներով: Բայց և այնպես այդ ինձ վը-
րա ամիսի յեր աղբում, քան մինչև այդ
ժամանակ իմ լսած բոլոր հոռետեսական

ճառերն ու վարդացած գրքերը: Այդպես է.
մեռնողի մի ճիւղը ամիսի բնական է, ամի-
սի ուժեղ ու ցնցող, քան մահական ամենա-
զեղալովեստական ու ամենատույզ նկարա-
գրությունը:

Սիրոս շատ վատ եր. գուցե ամիսի ցըր-
տից, քան թե հարևանուհու ճառերից:
Յես ակամայից մի ծանր ու յերկար տնքոց
արձակեցի ու առտաներս վրճատցրի:

Հենց նույն վայրկյանին յերկու սառլ,
փոքրիկ ձեռք փաթաթեցին ինձ, և յես
լսեցի մի քաղցր ու մեղմ կարեկցությամբ
հնչող ձայն.

— Հը, ի՞նչ պատահեց քեզ...

Յես պատրաստ էյի յենթադրել, վոր
այդ հարցը տալիս է ինձ վո՛չ թե Նատա-
շան, վորը մի րոպե առաջ բոլոր տղա-
մարդկանց դարչելի արարածներ հայտարա-
րեց ու աշնքան հայհոյեց բոլորին, — այլ
մի ուրիշը. բայց նա նորից սկսեց խոսել.
և այս անգամ ամիսի շուտ-շուտ:

— Ի՞նչ վաղ, հո չե՞ս մըտում. աստե՞ղ
ես... այ անպիտան, նստել ես ու լռել. ին-

չո՞ւ է չեյիր ասում, վոր մըսում ես. դե պառկիր, ձգվիր... յես ել վազառկեմ: Հա՛, այսպես, հիմա գրկիր ինձ, լսավ գրկիր: Տեսնում ես, ինչ լսավ բան ե. հետո մեջք մեջքի վրտանք, կպառկենք այսպես գիշերը կանցնի... Յերևի գինու յես սովել գլուխը... Թե՞ տեղից սուրս են արել... Բան չկա...

Նա ինձ մխիթարում եր, սիրտ եր տալիս:

Ո՛ր, յերեցս նոյնյալ լինեմ յես: Վորպիսի հեղնություն կյանքի կողմից: Յերևա-կայեցեք, այդ ժամանակ յես ստենալուրջ կերպով զբաղված եյի մարդկության ապագայի խնդրով. յես յերազում եյի սոցիալական բարենորոգումների, քաղաքակա-հեղաշրջումների մասին. խորը-խմաստուն գրքեր եյի կարդում, վորոնց մեջ հայտնած մտքերը, թվում եր, չեն կարողանում լսավ բռնել նույնիսկ իրենք հեղինակնե-րը...

Յես պատրաստվում եյի մի «խոշոր ներ-գործող-հասարակական ուժ» դառնալ, և ինձ թվում եր, վոր մասամբ արդեն հասել

եմ իմ նպատակին: Համենայն դեպս այդ ժամանակները յես յերևակայում եյի, վոր յես մի բացառիկ իրավունք ունեմ ապրել աւ վորպես կյանքի համար մի անհրաժեշտ մեծություն, վորպես պատմության մեջ խոշոր դեր Վատարելու ու ընդունակ մի մարդ...

Յեւ ինձ եր, վոր տաքացնում եր իր մարմնով մի պատիվը ծախած կին, մի ան-բավիտ, ջարդված-տրորված եյակ, վորը վրջ տեղ ունի կյանքում, վրջ գին, և վորին յես պիտի չընկա ոգնելու, այնինչ ինքը ինձ ահա ոգնում եր... Իսկ յեթե գլխի ել ընկնեյի, հաղիվ թե վարողանայի վո-րեւե կերպ ոգնել նրան...

Ա՛խ, յես վուզեյի, վոր այդ բոլորը մի յերազ լիներ, մի անմիտ ու ծանր յե-րազ...

Բայց, սալաղ... Անձրևի ցուրտ կաթիլ-ները չաղունակում եյին թափվել ինձ վը-րա. կուրծքս ձգած եր մի ուրիշ տաք հրծքի, յերեսս շոյում եր նրա տաք շնչա-

նությունը... թեև փոքր ինչ ողեշունչ,
բայց ասնքան վեհաշունհար...

Քամին վրոնում ու հեռում էր, անձրևը
ծեծում էր նախալի տախտակները, ալիք-
ները հեռում ու աղմկում էին: Մենք Նիպել
էյլինը միմյանց, բայց դարձյալ դողում ե-
լինք ցրտից: Յեմ այդ բոլորը իրապանու-
թյուն էր:

Իսկ Նատաչան գեռ ինչ-մոր խոսում էր,
և ախարիս քաղցր ու կարեկից ձայնով,
ինչպես միայն կանայք Վարդու են խոսել:
Այդ գզվող ու շոյող խոսքերից կրծքիս
տակ մի ինչ-մոր տաքություն առաջացավ,
և այդ տաքությունից մի ծանր բան հալ-
վեց ու ընկավ սրտիս վրայից: Այդ ժամա-
նակ արտասուքի մի հեղեղ թափվեց իմ
աչքերից, վորը սրբեց-տաքավ ասն բոլոր
կեղտը, վիշտն ու չարությունը, վոյոյ
լցվել էր անբոս աջդ գիշերվա ընթաց-
քում...

Իսկ Նատաչան խոսում, համոզում էր
ինձ:

— Դե, բախկան է սիրելիս, ինչքան
լաց լինես. բախկան է: Աստծով ամեն

բան Վանցնի, վրախանաս, նոր դործ կը-
գտնես... Բոլորը կանցնի... — և շարունակ
համբուրում էր ինձ... համբուրում էր
անթիվ, անհամար ու ջերմ համբուլյունե-
րով...

Այդ առաջին կանացի համբուլյուներն ե-
լին, վոր մատուցանում էր ինձ վյանքը.
և, պետք է ավելացնել, այդ ամենալավ
համբուլյուներն էլին իմ կյանքում, վորով-
հետև բոլոր մնացածները վոչինչ չէին
տալիս իմ հոգուն, չնայած վոր շատ ու
շատ ավելի թանկ էլին նստում ինձ...

— Դե սուս, ասում եմ... Յես վաղը
ընդ համար մի տեղ վանեմ, դործ կճա-
րեմ... — Վարձես յերազում լսում էյի նրա
քաղցր շշուկը:

... Մինչև լույս մենք այդպես գրկված,
պստկած էլինք: Իսկ, յերբ վոր լուսացավ,
դուրս յեկանք նախալի տակից և գնացինք
բաղաբ... Հետո բարեկամաբար բաժանի-
ցինք միմյանցից...

Նրանից հետո յես այլևս յերբեք չեմ
պատահել Նատաչին, թեև ամբողջ մի
կես տարի փնտռել եմ նրան քաղաքի բոլոր

մութ խորշերում... Նրան, իմ աննման
Նատաչին, վորի հետ յես անցկացրի նկա-
րադրածս գիշերը մի անգամ աշնանը...

Յեթե նա մեռել և արգեն, վոր շատ լավ
կլիներ նրա համար— թող հանգչեն հան-
գիստ նրա վոսկորները. իսկ յեթե գեռ
կենդանի յե՝ խաղաղություն նրա տանջ-
վող հոգուն. և թող յերբեք նրա մեջ չարթ-
նանա իր անկման գիտակցությունը... վո-
րովհետև այդ կլիներ նրա համար մի նոր,
ալեկոթ ու անարտաղ տանջանք...

1895

II. Հ Ե Ք Ի Ա Յ

Ամենագեղեցիկ հեքիաթը՝
կյանքի ստեղծած հեքիաթն է.—

ԱՆՊՐԵՍԵՆԸ

Գարուն էր։ Պայծառ արևը շողշողում էր
ու բոլոր մարդիկ ուրախ էին. քարաչեն
հին աների աղակերներն անգամ ջերմագին
ժպտում էին։

Ամբոխը զուգված էր տոնական հա-
գուսաներով ու գույնգույն հոսանք վաղ-
մած՝ անցնում էր փոքրիկ քաղաքի փողո-
ցով։ Ամբողջ քաղաքն ալստեղ էր, բան-
վորներ, գինյորներ, բուրժուաներ ու քա-
հանաներ, սասիճանավորներ, ձկնորսներ
և ամենքը՝ բորբոքված գարնան հրեղեն
չնչից— խոսում էին սովորականից ալելի,
յերգում էին ու ծիծաղում։ Ամբոխը աղ-
բերու խիղով յեռուն մարմնի յեր նման-
վում։

Աչքի եյին դարնում գույնզգույն հովա-
նոցներ, վանանց գլխարկներ: Յերեխաների
կարմիր ու Վլադույտ գնդակները կարծես
կախարդական ծաղիկներ լինեյին: Կյանքի
զվարթ թաղալո՞ր՝ յերեխաները խնդում ե-
յին, ծիծաղում ու չողչողում հեքիաթային
արքայի չքեղ պատմուճանի վրա չարած
դռնարների նման: Դեռ չծաղկած ծառերի
սիրուն մղկոնները ագահարար ծծում եյին
արևի ջերմ չողերը: Հեռվում մուգիկան
հնչում եր ու կանչում:

Այս պատկերն այն տապալորուժյունն եր
թողնում, վոր մարդիկ, կարծես, ասլրել,
զոյապալել ձեն իրենց տանջանքներից, վոր
յերեկվա որը մեր ծանր, ամոթալի ու ա-
մենքին դրվեցրած կյանքի վերջին որն ե յե-
ղել, իսկ այսոր... այսոր ամենքը դարթ-
նել են քնից յերեխաների պես խնդաղեմ ու
յի հապտառուն և զվարթ հալառով զեպի
իրենց ուժերն ու անհաղթելի վրամբը, վորի
ստաջ ամեն ինչ պետք և գլուխ խոնարհի
և մարդիկ, ահա, համերաշխ ու վստահ՝
քայլում են դեպի, ապագան:

Յեւզ դարմանալի, վիրավորական ու ցա-

վալի թվաց, յերբ կենտունակ այդ ամբո-
խի մեջ մի տխուր տեմք յերևաց: Նա
բարձրահասակ ու ամբաղազմ մի տղամարդ
եր՝ բռնած իր ջահել կնոջ թևից: Հախա-
նորեն նրա տարիքը յերեսունից անց չէր,
բայց մաղերն արդեն ճերմակ եյին: Գըլ-
խարկը նա բռնել եր ձեռքին. կլոր գլուխը
արծաթի պես սպիտակ եր, իսկ նիհար,
բայց առողջ դեմքը հանդիստ եր և մշտա-
պես թախծալից: Խոշոր ու թուխ աչքերը
պարուրված եյին թերթերունքներով ու
նայում եյին խոր հայացքով: Այդպիսի աչ-
քեր միայն այն մարդիկ են ունենում, վո-
րոնք դառն ցավ են ունեցել, այդ ցավը
մոռանալ չեն Վարող ու յերբեք չեն մոռա-
նում:

— Ապա նայիր այս գույշին, — ասաց
ինձ ընկերս, մանավանդ այդ տխուր տը-
ղամարդուն: Նա ունեցել և մի ծանր դրա-
մա: Այդպիսի դրամաներ այժմ հաճախ են
պատահում Հյուսիսային Իտալիայի բան-
վորների շրջանում:

Յեւզ ընկերս ինձ պատմեց.

— Այդ մարդը սոցիալիստ և, տեղական

բանվորական լրագրի խմբագիրը, բանվոր
է, արհեստով ներկարար: Նա այն մարդ-
կանցից է, վրոնց համար զիտությունը
դարձել է համատ, իսկ այդ համատը չա-
րունակ զրգուում է քիտության ծարավը:
Պատաղի ու խելոք հակախղերական է. նա-
յիւր, սե տերտերներն ինչ անարատիելի աչ-
քերով են նայում նրա յետեից:

Հինգ տարի առաջ նա պրոպագանդիստ
էր. իր խմբակներէից մեկում մի անգամ
նա սրտահոգ է մի աղջկա, վրոն խելոյն
է յետ զրաւում է նրա ուղադրությունը:
Այստեղ Իտալիայում, կանայք չատ են սո-
վոր լուս ու անասան հալատի. քահանա-
ները յերկար ու ձիգ դարեր դադարեցել են
կանանց այդ ընդունակությունը և հասել
են իրենց նպատակին. — մեկը, չգիտեմ ով,
ճիշտ է ասել, վոր կաթոլիկ յեկեղեցին
կառուցված է ձնով կրճքի վրա: Մաղոննա-
յի (տիրամոր) կուլան ունի վոչ միայն մը-
ռապալտական գեղեցկություն, այլ նախ և
առաջ խելացի կուլտ է: Մաղոննային ըզ-
գալն ավելի հեշտ է, քան Քրիստոսին:
Մաղոննան մարդու սրտին ավելի մոտ է,

նա հակասություններ չունի, գեհենի կը-
րակով չի սպառնում. նա սիրառատ է, խղ-
ճող ու ներող. վանանց սիրտը նա հեշտու-
թյամբ է վերջնականապես գերում:

Պրոպագանդիստը նկատում է, վոր աղ-
ջիկը գիտե խոսել, հարցեր տալ: Նրա
հարցերից յերևում էր, վոր նա անմեղ
վերադարձ հիացած է պրոպագանդիստի գա-
ղափարներով, բայց ղեպի պրոպագանդիս-
տը տածում էր նաև անվստահություն,
հաճախ յերկյուղ ու մինչև անգամ զգլանք:

Իտալական պրոպագանդիստները իրոնի
մասին չատ են խոսում, սուր քննադատում
այսպիսի ու քահանաներին: Ամեն անգամ,
յերբ պրոպագանդիստն ակսում էր այդ
հարցերի մասին խոսել, աղջկա աչքերում
առաջանում էր զգլանք և ատելություն,
յերբ աղջիկը հարցնում էր վորեւէ բան,
նրա լատերը հնչում էրին թշնամաբար,
իսկ քաղցր ձայնը կարծես լցվում էր
թուշով:

Այստեղ կանանց վրա ավելի թեթև ու կո-
պիտ են նայում, քան Ռուսաստանում և,
պետք է ասել, վոր մինչև վերջին ժամա-

նախնեքս իրենք խաղաղահիւսիսն ելին աշխարհիս
սի վերաբերմունքի առիթ տալիս. նրանք
բացի յեկեղեցուց, ուրիշ վոչ մի բանով չե-
լին հետաքրքրուած: Տղամարդկանց կու-
տուրական աշխատանքին նրանք նայում ե-
լին խորթ աչքով ու չեղին հատկանում աշխ-
ատանքի նշանակութիւնը:

Պրոպագանդիստի առնական ինքնասիրու-
թիւնը տանջվում էր, վաղուց քարոզչի
հմայքն ամեն անգամ վերափոխվում աշխ-
ատան հետ ունեցած ընդհարումներէն. նա
զայրանում էր, տրտմում. մի քանի ան-
գամ հաջող ծաղրում է նրան, բայց աշ-
խարհին իր հերթին շեշտակի պատասխաններ
էր տալիս, դրսևում պրոպագանդիստի ա-
կամս հարգանքը և անուղղակի վերադառնալու
տեսլում, վոր նա ամէլի լուրջ պատրաստովի
աշխարհ խմբակի պարտաւորութիւններէ համար:

Բայց պրոպագանդիստի աչքերէն չի վրի-
պում և այն, վոր ամեն անգամ յետոյ ինքը
խոսում էր մարդուն ճշող, նրա մարմինն
ու հոգին աշխարհայող քառմանի իրականու-
թյան մասին ու նկատում ապագա կյանքի
պատկերը, ուր մարդը աղատ է լինելու:

Թե արտաքուստ և թե ներքուստ— աշխարհ-
այններին աղջկիւր նրա աչքում աշխարհայող
էր յերևում— նա լսում էր զորեղ ու խե-
լոք մարդու դայրույթով, մարդու, վորին
ծանոթ է կյանքի շղթաներէն ծանրութիւն-
նը, լսում էր ծաղաղ յերևալի վստահու-
թյամբ— կարծես նրա ականջին կախարդիչ
հեքիաթ էր հնչում և աշխարհայող նրան
թիւնում էր վորպէս զգուծական արձագանք
իր վարդ հոգու:

Պրոպագանդիստը հուզմունքով նախա-
դգում էր, վոր իր ուժեղ հակառակորդին
պետք է հաղթի, վոր աշխարհայող հակառակորդը
հրաշալի ընկեր կարող է լինել, ապագա
կյանքի համար Վրոյող անվախ գինով:

Այդ մրցումը շարունակվում է գրեթէ մի
ամբողջ տարի. բայց նրանք կարելի չեղին
զգում իրար մոտենալ և վիճել առանձին:
Վերջնականում նա մոտենում է աղջկան.

— Սինյորինա, մշտական ընդդիմա-
խոս, — ասում է նա, — համաձայնեցեք, վոր
մեր պործի հաջողութեան համար լավ էլի-
նեք, յետե մենք մոտիկ ծանոթանայինք:

Աղջիկին ուրախությամբ ընդունում է նրա առաջարկությունը ու համարյա առաջին խոսքից ակալում է նրանց պայքարը: Աղջիկը բորբոքված պաշտպանում է յեկեղեցին, վորը, նրա ասելով, միակ վայրն է ուր մարդ կարող է հոգեպես հանգստանալ, ուր բարի Մադոննայի առաջ բոլորի հավատար են ու միաջափ խղճալի, չնայած իրենց հազուադեպի տարբերության. իսկ պրոպագանդիստը պատասխանում է, վոր մարդկանց հարկավոր է վոչ թե հանգստություն, այլ վոխ, վոր անկարելի չե քաղաքացիական համասարություն ձեռք բերել, առանց տնտեսական բարիքների հավասար բաշխման և վոր Մադոննայի թիկունքում կան թաղնված մարդիկ, վորոնց համար ցանկալի չե, վոր մարդիկ լինեն թշվառ ու հիմար:

Նրանք վրանդում ելին այդ վեճերով ամեն մի նոր հանդիպում չարունակություն եր նույն անվերջ ու նրբոտ պայքարի և որեցոր պարզվում եր նրանց հավատալիքների որհասական հակադրությունը:

Պրոպագանդիստի համոզմունքով կյանքը

վոխի և դիտություն տարածելու, լինության ուժերը գրավելու և նրա խորհրդավոր եներդիան մարդու կամքին յենթարկելու համար. այդ կոխիլը պահանջում է, վոր բոլոր մարդիկ հավասար չափով լսվ գինվեն. իսկ կոպի վերջում մարդուն ըսպասում է Մտքի ազատությունն ու հաղթանակը, Մտքի՝ վոր բոլոր ուժերի մեջ ամենահզորն է և միակը, վոր գործում է գիտակցաբար:

Իսկ աղջկա հավատով՝ կյանքը դանդաղ ու տանջալից ընթացք է, ուր մարդն իր Միտքն անըմբռնելի խոնարհությամբ դս է բերում այն կամքին, վորի որենքներն ու նպատակները միայն քահանան գիտե:

Պրոպագանդիստը շփարած հարցնում է.

— Վոր այդպես է, ել ինչո՞ւ չեք հաճախում իմ դասախոսություններին, ի՞նչ եք սպասում անցիակիցից:

— Այո՛, յես գիտեմ, վոր մեղք եմ գործում և հակասում ինձ, — խոստովանում է նա արիւր, — բայց սիրում եմ ձեզ լսել և

յերազել, վոր մարդկանց համար յերջանիլ
սրեր են դալու:

Նա շատ ել գեղեցիկ չեր, բարակ ու խե-
րոք դեմք ուներ, խոշոր աչքեր. նրա հա-
յացքը ե' հեղ եր ու դայրացկոտ, ե' քըն-
քույշ ու դաժան. նա աշխատում եր մե-
տաբախ մանարանում, ապրում եր ծեր մոր,
հաշմանդամ հոր և իրոտեր քրոջ հետ.
վերջինս սովորում եր արհեստավորաց
դպրոցում: Յերբեմն նա ուրախ եր լինում.
և նրա ուրախությունը վոչ թե աղաղակող,
այլ դրամիչ եր. նա ախրում եր յերաժշտու-
թյուն ու հինավուրց յեկեղեցիներ. հիա-
նում եր նվարների և առարկաների գեղեց-
կությամբ:

Նայելով նրանց վրա՝ նա ասում եր.

— Ի՞նչ տարրերինակ ե մտածել, վոր այս
գեղեցիկ առարկաները մի ժամանակ իմի-
ված են յեղել մասնավոր մարդկանց տնե-
րում և մեկ մարդ ե միայն իրավունք ու-
նեցել ոգտվել նրանցից: Գեղեցիկը պետք ե
տեսնեն բոլորը, գեղեցիկ կյանքը դրա մե-
ջն ե:

Հոճախ նա խոսում եր չարագանց տա-

րորինակ և պրոպագանդիստին թվում եր,
թե այդ բառերը լսվում են նրա հոգու
անիմանալի ձեղքերից. այդ բառերը վիրա-
վորի հառաչանքների եյին նման: Նա ըզ-
գում եր, վոր աղջիկը ախրում ե կյանքն ու
մարդկանց խորը հուզմունքով ու վարեկ-
ցությամբ լի մի մոր սիրով. նա համբերու-
թյամբ սարսում եր, վոր իր հալածը կը-
րորեքն աղջկան ու նրա լուռ սերը կփո-
խարինե կրքի: Նրան թվում եր, վոր աղ-
ջիկը հետզհետե ախրում ե լսել իրեն ալելի
խոր ուշադրությամբ, վոր սրտումը նա ար-
դեն համաձայն ե իր հետ: Ու ել ավելի վո-
ղեվորված՝ նա նորից մկտում եր խոսել
դրական, հարատև կյանքի անհրաժեշտու-
թյան մասին, կովի, վոր մզվում ե հանուն
մարդու, ժողովրդի, մարդկության ազատա-
զրության հին շղթաներից, վորոնց ժանդը
հողիները մեջ ե թափանցել և մթադնել,
թունավորել նրանց:

Մի անգամ աղջկան տուն՝ ճանապարհելու
ժամանակ, պրոպագանդիստն ասում ե,
վոր սիրում ե նրան և ցանկանում ե նրա
հետ ամուսնանալ, ասում ե ու սարսա-

փում իր առաջարկութեան թողած տպավորութիւնից: Աղջիկը ցնցվում է՝ կարծես մի ծանր հարվածից. աչքերը լալն բացած, գունաթափ, նա հենվում է պատին, ձեռքերը թաղցնում ու պրոպագանդիստի յերեսին նայելով, ասում, համարյա թե սարսափով.

— Յես գուշակում, յես զգում եյի այդ, վորովհետև ինքս վաղուց սիրում եմ ձեզ. բայց... Աստված իմ, ալժամ ի՞նչ կլինի:

— Կսկսվեն մեր յերջանութեան և ընդհանուր աշխատանքի որերը, բացակայում ե նա:

— Վո՛ւչ, ասում է աղջիկը, գլուխը կախելով—, վո՛ւչ, սիրո մասին մենք չպիտի խոսենք:

— Ինչո՞ւ:

— Կհամաճայնե՞ս յեկեղեցում պսակվելու,— կամաց հարցնում է աղջիկը:

— Վոչ...

— Վոր աղբյուր է մնաց բարե:

Աղջիկը շատաւ հեռանում է:

Պրոպագանդիստը վաղում է աղջկա յե-

տեից ու ակսում համոզել, նա լուռ լսում է նրան, ապա ասում.

— Յես, իմ մայրն ու հայրս, հախտացող մարդիկ ենք և աղբյուր ել կմեռնենք: Քաղաքացիական ամուսնութիւնը, իմ կարծիքով, ամուսնութիւնն չէ: Այդ ամուսնութիւնից ծնածները, յես զլուծւում, դժբախտ կլինեն: Միայն յեկեղեցական ամուսնութիւնն է սրբազործում սերը, միայն այն կարող է յերջանութիւն և հանդիստ պարգևել ինձ...

Պրոպագանդիստը զգում է, վոր աղջիկը չճշտ չի գիշի, իսկ ինքը ի հարկե, գիշեւ չէր լսարող: Նրանք բաժանվում են: Վերջի բոսկիին աղջիկն ասում է.

— Ինչո՞ւ յենք տանջում մեկ-մեկու, աշխատիր չպատահել ինձ հետ:

— Վոչինչ չեմ խոտանում, պատմախառնում է պրոպագանդիստը:

Ու ակսվում է այդ յերկու ուժեղ մարդկանց միմիջ:

Ի հարկե, նրանք պատահում եյին և ալիկ հաճախ, քան առաջ. տեսնում եյին,

վորովհետև սիրում, փնտռում էյին մեկ-
մեկու, հավատալով, վոր իրենցից մեկն,
անկարող այլևս, կղիջի ծարավ ու հետը-
հետե թորթորվող զբաղմանը: Այդ հանդի-
պումները լի էյին հուսահատությամբ և
վշտով. սմեհ հանդիպումից հետո սրտա-
զանդիստն իրեն զգում էր փարզված և
ուժասարա, խի աղջիկը, արցունքներն աչ-
քերին, յեկեղեցի յեր գնում խոստովանե-
լու:

Պրոպագանդիստը գիտեր այդ, ի հարկե,
և զգում էր, վոր իր և աղջկա մեջ բարձ-
րանում է ֆարաջավոր մարդկանց սև սլա-
տը, վորը հետզհետե աճում է, սոբանում,
դառնում անկործանելի և իրենց ցմահ բա-
ժանում:

Մի տոն ուր, դաշտում, քաղաքից դուրս,
նրանք զրոսնում էյին: Պրոպագանդիստը,
կարծես ինքն իրեն բարձրաձայն մտածե-
լով, անանց խիստալովություն ունենալու
նրան սպառնալու՝ ասում է.

— Գիտես, յերբեմն ինձ թվում է, թե
կարող եմ քեզ սպանել...

Աղջիկը չի խոսում.

— Լսեցի՞ր, ինչ ասացի...

Աղջիկը մի քերթոյշ հայացք է գցում նրա
վրա ու պատասխանում.

— Այո՛:

Պրոպագանդիստը պարզ հասկացավ, վոր
աղջիկը վաճեռել, բայց չի գիշի: Մինչ այդ
«այո»-ն, նա յերբեմն գրկում ու համբու-
րում էր աղջկան, վորը դիմադրում էր
նրան, բայց նրա համառությունը հետզհե-
տե թուլանում էր: Պրոպագանդիստը արդեն
յերապում էր այն մասին, վոր մի ուր աղ-
ջիկը անձնատուր կլինի իրեն և հետո ար-
դեն կանացի բնագրի ոգնությամբ՝ կհաղ-
թի նրան: Ժովի այժմ նա հատկացավ, վոր
այդ հաղթությունն չի լինի, այլ բռնադա-
տումն, և արդ սահից նա դադարեց դրդը-
նել նրա մեջ կինը:

Այդպես նա քայլում էր աղջկա հետ նրա
կյանքի պատկերացումների սև շրջանում,
վառում էր նրա առաջ քաղմաթիվ ջահեր,
բայց աղջիկը՝ յերապող ժպիտն աչքերին,
լսում էր պրոպագանդիստին՝ ինչպես կույր
ու վուջինչ չեր տեսնում, չեր հավատում
նրան:

Մի անգամ աղջիկին ասում է.

— Յերբեմն յես հասկանում եմ, վորքո ասածները վերադարձան, բայց զգում եմ, վոր այդ արարանում է իմ սիրուց դեպի քեզ, ըմբռնում եմ ասածներդ, բայց չեմ կարողանում հասկատալ. իսկ յերբ դու հեռանում ես— այն բոլորը, ինչ վոր քոնն է, քեզ հետ հեռանում է:

Այդ դրաման տևում է մոտ յերկու տարի: Բայց ահա աղջկա ուժերն սարսափում են և նա հիվանդանում է: Պրոպագանդիստը թողնում է իր արհեստը, դադարում է պարապել մինչև անդամ կաղմակերպության գործերով, պարտքի տակ երնկնում ու խուսափում ընկերներից: Ամբողջ օրերով նա թափաղում էր աղջկա բնակարանի շուրջը—կամ նրա մահճակալի մոտ նստած նայում էր որեցոր հալվող հիվանդին, վորն արդեն թափանցիկ էր դարձել: Հիվանդության վրակը պղպղում էր նրա աչքերում:

— Խոսիր վրանքի, ասաղայի մասին, — խնդրում է աղջիկը:

Պրոպագանդիստը տխուր է խոսել ներկայի մասին ու վրեժխեղությամբ թվում է այն բոլորը, ինչ սպանում են վրանքը— ասում, վոր այդ բոլորի դեմ անդուլ կլռիվ պետք է մղել ու կյանքից դուրս չբարձրել, ինչպես մութ, կեղտոտ ու մաշված փալանք:

Աղջիկը ըսում էր նրան, բայց յերբ ըզգում էր, վոր ցավերը բորբոքվում են, նա խնդրում էր, վոր լռի. շոյում էր նրա ձեռքերն ու աղերասույց հայացքով նայում նրա աչքերին:

— Յես մեռնում եմ, մի անգամ հարցրեց նա: Դրանից շատ օրեր առաջ բժիշկն արդեն ասել էր պրոպագանդիստին, վոր աղջկա հիվանդությունը արագընթաց թուրքախտ է և դրությունը անհուսալի:

Պրոպագանդիստը աչքերը վախեց ու չբարոտախանեց:

— Դիտեմ, շուտով պիտի մեռեմ, — ասաց հիվանդը, — տուր ինձ ձեռք:

Յեվ յերբ նա ձեռքը մեկնեց, աղջիկը վրասկոտ շրթունքներով համբուրեց այն ու ասաց.

— Ներքեր, յետ մեղադրութեան քո ասանք, յետ սխալման եմ և դուր քեզ տանջել եմ : Այժմ, յերբ արդեն սպանւիլած եմ, տեսնում եմ, վոր իմ համարում միայն յերկրորդ երայն բոլորի հանդեպ, ինչ յետ չեյի վարողանում համարանալ, հակառակ իմ ցանկութեան և քո թափած ջանքերին :

Այո՛, յերկրորդ երայն, բայց, ավագ արդան հետ խտնւիլած. յետ ծնւիլ եմ նրա հետ միասին : Խեղճ իմն ետ վրա՞ քոնը—բայց սիրտս ոտար եր. գիտեյի, վոր դու իրաւացի յետ—բայց սիրտս չեք վարողանում համաձայնել :

Մի քանի որից աղջիկը մեռնում ե : Քրասնյոթ տարեկան պրոպագանդիստը իր սիրելիի տաղնապի որերից դուրս յեկալ ճերմակած մաղերով :

Վերջին ժամանակներս նա ամուսնացել ե իր աչակերտուհու հետ, վորը այն աղջկա միակ ընկերուհին եր :

Ամեն կիրակի նրանք գնում են գերեզմանատուն՝ աղջկա գերեզմանի վրա ծաղիկներ դնելու. այժմ ել նրանք այնտեղ են գնում :

Պրոպագանդիստը չի համարում իր հալթութեանը. նա գիտե, վոր յերբ աղջիկն ասաց—դու իրաւացի ես՝ խարում եր, վոր իրեն միտիթարի :

Նրա կինն ել ե աղջկա վարժում : Նրանք սիրով պաշտում են նրա հիշատակը : Այդ գեղեցիկ մարդու վարաստան տխուր պատմութեանը գրողում ե նրանց ուժերը, վոր վրեժխնդիր լինեն նրա համար. աղջկա հիշատակը նրանց համերաշխու անդուլ կռիւն տալիս ե ինքնատիպ ու լայն, գեղեցիկ ընույթ :

Արեւի տակ հասում եր աշխույժ, տոնական ու բարեկեանք մարդկանց գետը. ուրախ աղմուկը ձայնակցում եր հոսանքին, յերեւաները իջկէտւում եյին, ծիծաղում : Ի հարկե, բոլոր մաղդիկ անխուով և ուրախ չեյին, համանորեն շատերի սրտերը խալար թախիծից ճնշւած եյին, շատերի մտքերը հակառակութուններից տանջւած... Բայց մենք բոլորս քայլում ենք դեպի աւատութեան, դեպի աւատութեան :

Լինենք համերաշխ—մեր ընթացքը վարագանա :

III. ՀԵՔԻԱԹ

Նեապոլ քաղաքում տրամադրել ծառայողներին գործադուլ եր: Բիլլեր Գիեա փողոցի ամբողջ յերկարությամբ ձգված եր դատարկ վազոնների շղթա, իսկ Հալթուլթյան հրապարակում խոնավել եր վազոնաւարների ու կոնդուկտորների ամբուխը — միշտ ուրախ, աղմկարար և անդիլիս պէս դուրաւարժ նեապոլցիների ամբոխը:

Նրանց գլխավերը, ալբու ցանկապատի մյուս փողմում շատրվանի քարակ շիթը փայլում եր սրի նման: Գործաթողները շրջապատված եյին թշնամաբար տրամադրված բազմությամբ. մարդիկ կարիք ունեյին գնալու ահագին քաղաքի տանապան կողմերը և ամենքը՝ գործախտաւարներ, արհեստավորներ, խանութպաններ ու վարանող կանալք — ամենքը դայրացած ու

գորգոռալով նախատում եյին գործաթողներին: Լալում եյին ցատկոտ խոտքեր, ծաղկանք և ողի մեջ անընդհատ շարժվում եյին նեապոլցու ձեռքերը, վորոնց միջոցով նա խոսում ե նույնքան արտահայտիչ ու սերճ, վորքան և իր անդադրում լեզվով:

Ծովից մեղմ քամի յե փչում ու որոտում քաղաքային ալբու արմալենիների մուգ — կանաչ կատարները: Զարմանք բան. ալբու արմալենիների բներն ամենի փղերի վրտների եյին նմանում ու վարժես քարից լինեյին տաշած: Նեապոլի փողոցի կիսամերկ յերեխաները ճնճղուկի նման թռչկոտում եյին ու ողը լցնում հնչուն աղմուկ—ծիծաղով:

Վաղեմի ըմբռնակները նմանալ քաղաքն ալբու սրահուն փողոցված եր Վիլլիչ արևի առատ ճառագայթներով ու յերգում եր, առեա հալայական յերգահոն լիներ: Ծովախորշի կապույտ ալիքները համերաշխ դարնում եյին սփի քարերին ու խուլ հարվածներով ճայտակցում ամբոխի աղմուկին, կարժես դահիրա յեր թնդում:

Գործաթողները, չնկերով չըջապատված՝
գալյեների վոհմակի նման, հոգնած սեղմը-
վել էյին մեկ-մեկու ու ամբոխի սպառնա-
լիքներին գրեթե չէյին պատասխանում, մի-
այն նրանք յերբեմն-յերբեմն բարձրանում
էյին այգու ցանկապատի վրա ու մարդ-
կանց գլուխների վրայից անհանգստորեն
նայում դեպի մոտակա փողոցները։ Ա-
մենքի համար սլաղ էր, վոր այդ միատա-
րազ մարդիկ Վրու միացած են իրենց ան-
սասան վորոչումովն ու չեն զիջի։ Այդ
հանգամանքն ամբոխին գրգռում էր ավե-
լի ևս։ Բայց ամբոխի մեջ փիլիսոփաներ
էլ վային. հանդարտորեն ծխելով՝ նրանք
խրատում էյին գործաթողների տաքացած
հակառակորդներին։

— Եյ, սինեոր, ի՞նչ անեն խեղճ մար-
դիկ, յերբ յերեխաների համար մակարոն
անգամ գնելու փող չունեն։

Գաղաքային վոստիկանության պճնամոլ
գործակալները յերկու-յերեք հոգուց վաղմ-
ված խմբակներով հետեւում էյին, վոր
ամբոխը կառքերի յերթելակությունը չը-
խանդարի։ Նրանք խիստ չեզոքություն

էյին պահպանում ու հավասար աչքով նա-
յում դատապարտողների վրա, յերբեմն ել
բարեհոգությամբ ծաղրում էյին, յերբ
նրանց աղմուկն ու ձեռքերի շարժումները
տաքանում էյին չափազանց։ Մոտակա նեղ
փողոցի տների պատերի տակ շարված ե-
յին մի վաշտ վարաբիներնե՛ր՝ զինված
կարճ ու թեթեւ հրացաններով։ Նրանք
դրված էյին լուրջ ընդհարումների առաջն
ստնելու համար։ Այդ զինվորները բավա-
կան չարագուշակ տեսք ունէյին։ Նրանք
ծածկած էյին յեռանկյունի գլխարկներ և
հագած վարճ ու սև պատմուճաններ, իսկ
բրյուկներին վարմիր լամպանները փայլում
էյին արյան պես։

Փոխադարձ հայհոյանքները, ծաղրը,
կշտամբանքներն ու հորդորանքը հանկարճ
դադարեցին. ամբոխի վրայից անցավ մի
նոր, մարդկանց հաշտեցնող հոսանք։ Գոր-
ծաթողների գեմքերը մոռցվեցին ավելի
ևս։ Նրանք սեղմվեցին մեկ-մեկու. իսկ
ամբոխի միջից լսվեցին ձայներ.

— Զինվորները...

Գործաթողների դեմ բարձրացան ծաղր

ու հաղթանակ արտահայտող սուլոցներ,
և վողջույնի ձայներ՝ ղինվորներին հասցե-
լին. իսկ մեկը՝ բարակ, մոխրագույն հա-
զուստով ու պանամա ծածկած մի զեր
մարդ, վոտները դանդաղ-դանդաղ շարժե-
լով սկսեց պարել մայթի վրա: Այսպէս կոն-
դուկտորներն ու վազոնարները ճեղքելով
ամբողջ մոտեցան վազոններին. նրանցից
մի քանի հոգի բարձրացան վազոնները և ի-
րենց տեղերը բռնեցին: Խուժանի սպառ-
նայիքներին նրանք պատասխանում էին
ձանր վշտամբանքներով ու սալալով, վոր
ձամբա տան անցնելու: Աղմուկը մի քիչ
աղաղարեց: Գործաթողներն անցնելով ամ-
բողջ միջից՝ պատասխանեցին, խմբակները
քաթանեցին թշնամարար տրամադրված
այդ քանակը ու կարծես վարակեցին մի նոր
տրամադրութեամբ, մարդկային, վո՛չ —
թշնամական տրամադրութեամբ:

Իսկ Սանտա-Լուչիայի ծովափից մո-
տենում էին ցածրահասակ ու մոխրա-
զույն ղինվորները: Նրանք դալիս էին
թեթև ու պարող քայլերով, համաջամի
վախում էին վոտներն ու միատեսակ, մե-

քենայաբար շարժում ձախ ձեռքերը: Զին-
վորները կարծես թիթեղյա լինեյին ու
փխրուն էին, վորպես լարվող խաղալիք-
ներ: Գեղեցիկ ու բարձրահասակ մի սպա՝
հոնքերը կիտած ու դեմքն ատելութեամբ
ծամածուած՝ դեկավարում էր ղինվորներին:
Նրա մոտից վոտով ստալով քայլում էր
ցիլինդրավոր մի զեր մարդ ձեռքերն ողի-
մեջ արագ-արագ շարժելով՝ նա ինչ վոր-
բան էր ասում սպային:

Ամբողջ յետ քաջից վազոններից. ղին-
վորները վոչու պես ցրվեցին ու շարվե-
ցին վազոնների մոտ. իսկ գործաթողները
կանգնած էին վազոնների մեջ: Յիլինդ-
րավոր զեր մարդը և նրա շուրջը հավաք-
ված մի քանի ուրիշները ձեռքերը թափա-
հարելով բարկացած աղաղակում էին:

— Վերջին անգամ առաջարկում եմ, լը-
սո՞ւմ եք:

Սպան ձանձրույթից գլուխը թեքել էր
ու բեղերն էր վորտում. նրան մոտեցալ
մի մարդ, ցիլինդր բարձր հանեց ու խոս-
պոտ ձայնով ինչ վոր բան ասաց: Սպան
ծուռ հայացք ձգեց նրա վրա, ուղղվեց,

Վերջինքը դուրս ցցեց ու բարձր հնչեցին հրամանի բառերը:

Այդ ժամանակ յերկու-յերեք զինվոր հարձակվեցին յուրաքանչյուր վազոնի վրա ու ակնեցին ցած նետել դործաթողներին:

Ամբոխին այդ ծիծաղելի թվաց. լավեցին աղաղակ, աուլոցներ, հրհուռց, բայց այդ քուրը շուտով դադարեց. և մարդիկ լուռ, վաղաժամ ծերացած դեմքերը դուրս ցցած ու աչքերը դարձանքից հոսած՝ ծանր-ծանր յետ քաշվեցին վազոններից ու ամբողջ մասսայով շարժվեցին դեպի առաջին մի-դունը:

Յեւ տեսան, վոր վազոնի անիվները առաջ ուղիների վրա պտուկել է մի վազոնա-վար: Զինվորի դեմք ունեւ նա. դըլ-խառկը հանած ալնվոր գլխից, նա պառ-կած եր կուրծքը դեպի վեր, իսկ բեղերը խրոխտ վերայով դեպի յերկինք ելին ցցվել: Նրա մոտ դեանին սիւվեց մի ուրիշը, վո-րիկ կապիկ նման ճարպիկ մի յերիտա-սարդ: Ապա մեկը մյուսի յետեւից անը-տապ վերայով սկսեցին դետին թափվել և ուրիշները:

Ամբոխը խուլ աղմկում էր, յերկնոտները Մադոննայի (տիրամոր) ողնությունն էլին հայցում. վոմանք մոռալ հայհոյում, ծը-ղըրտում էլին, կանայք հառաչում: Տե-սարանիցը զայրացած փողոցի տղաները աջ ու ձախ վոստիոստում էլին ուտինե դնալներին նման:

Յիլինդրավոր մարդը արտատունքն աչ-քերին ինչ վոր բան եր աղաղակում. սպան նայեց նրա վրա և ուտերը վեր քաշեց. նա իրավունք ուներ վազոնավարների փոխա-րեն զինվորները վազոնները քշելու հա-մար, բայց գործաթողերի դեմ կռակելու հրաման չէր ստացել:

Այն ժամանակից ջիլինդրավորը՝ չըջա-սրտոված մի քանի հաճոյակատար մարդ-կանցով, վաղեց դեպի վարարիններն էլ կող-մը. կարարիններն էլ ահա շարժվեցին, մո-տենում են, կռացան ուղիներին պտուկած-ների վրա և նրանց բարձրացնել և ու-ղում:

Ակավեց կռիվ, իրարանցում, բայց ահա, այդ տեսարանը հեռվից տիրող մոխրա-գույն ու փոշոտ ամբոխը շարժվեց, վո-

նաց, մոնչյուն արձակեց, ու գրոհ տվաւ
դեպի ուելները. պանամա ծածկած մարդը
գլխարկը հանեց, շարտեց ողի մեջ ու ա-
ռաջինը պառկեց մի գործաթողի մոտ,
կամացով խփեց նրա մեջքին ու բարձր
աղաղակելով սկսեց խրախուսել:

Նրա յետելից ուելների վրա ակնեցին
թափվել ուրիշները. բոլոր վտտները կար-
ծես մեկին վարկեցին: Այդ աշխույժ ու
աղմկալից մարդիկ, վոր յերկու բոպե ա-
ռաջ լուռ դիտող էյին միայն, այժմ ու-
րախ — ուրախ դետին էյին թափվում,
մեկ-մեկու տեմ բերան ծռում ու գոռում
դեպի սպան, վորը ձեռնոցները շարժելով
ցրլիներով մարդու քիփ առաջ, խոտում եր-
ինէ վոր բանի մասին, քմծիծաղ տալիս ու
յեղեցիկ գլուխն որորում:

Իսկ ուելների վրա մարդիկ դեռ թափ-
վում էյին ու թափվում. կանաք իրենց
զամբյուղներն ու կապոցներն էյին շար-
տում, յերեխաները ծիծաղելով պառկում
էյին ու սառած շների նման կալաչաճե
կուչ գալիս. վայելուչ հաղնված մարդիկ

ընկնում էյին այս ու այն կողքի վրա ու
փոշոտվում:

Առաջին վաղոնից հինգ ղինվոր նայում
էյին ներքե անխնի առաջ թափված
մարմինները կուլտերի վրա և հրհռում,
որորվում էյին՝ վաղոնի ճաղերից բռնած.
Ծիծաղելու ժամանակ նրանք յետ ու առաջ
էյին ձգում գլուխները. այժմ նրանք բո-
լորովին նման էյին թիթեղյա լարվող խա-
ղալիքներին:

...Կես ժամից հետո ամբողջ Նեպո-
լում ձիչ ու ճրճոց բարձրացած սլանում
էյին տրամվայի վաղոնները՝ հաղթական
գործաթողներն ուրախ ու ժպտուն դեմ-
քով վանդաճ էյին իրենց տեղերում:

Վաղոնի մեջ քայլելով նրանք քաղաքա-
վարի կերպով հարցնում էյին:

— Ձեր տոմսակը...

Մարդիկ ցույց էյին տալիս կարմիր ու
դեղին թղթիկներ. աչքով էյին անում,
ժպտում, բարեհաղի կերպով փնթփն-
թում...:

IV. Հ Ե Ք Ի Ա Յ

Հին, հաստարուն խաղողենիներէ մեջ
թագնւած վաճառատան դռներէ առաջ,
խաղողաթուփերէ, շերտփուփէ յեմ չինա-
կան մանր վարդերի ցանցապատ ծածկոցի
հովանու տակ, սեղանի մօտ, գինու շէշը
առաջներէն, նստած եյին Վինչենցո ներ-
կարարը յեմ Զիովաննի փականաղործը:
Ներկարարը փոքրիկ էր, վռվրոտ ու սեւ,
նրա թուխ աչքերում փայլում ձր յերազո-
ղի մտածկոտ ու մեղմ ժպտը. թեև նրա
վերին շրթունքը յեմ ալտերը սարկովելուց
կապտել եյին — ալդ ժպտը նրա դեմքին
տալիս էր մանկական ու միամիտ արտա-
հայտութիւն: Երանը փոքրիկ էր, կանա-
ցի բերանի նման յեմ ձեռքի զարդաները
յերկայն: Նա իր աշխույժ մատներով խա-
ղացնում էր վարդի գեղեցիկ ծաղիկը յեմ

սեղմելով այն իր շրթունքներին, փակում
էր աչքերը:

— Կարող ե պատահել, — յես չգիտեմ—
վարող ե պատահել, — հանդարտ ասում
էր նա, շարժելով քունքերի մօտ սեղմւած
գլուխը, վորից շիկագուն գանդուրները
թափւում եյին նրա բարձր ճակատին:

— Այո՛, այո՛, քանի դեպի հյուսիս,
այնքան հաստատակամ են մարդիկ—պըն-
դում էր մեծազուլիս, լայնաթիկունք, սեւ
գանդուրներով Զիովաննին. նրա դեմքը
պղնձագուն էր, քիթն արևառ և ծածկ-
ված թափուղ մորթու ալիտակ թեփերով,
աչքերը մեծ եյին ու բարի, յեղան աչքե-
րի պես ու ձախ ձեռքին պակասում էր մեծ
մատր:

Նրա զրույցը դանդաղ էր, վորպես իր
յուղակալած և յերկաթի փոշով ծածկւած
ձեռքերի շարժումները: Գինու բաժակը իր
կոտրտւած յեղունդներով մատների մեջ
սեղմած, նա շարունակում էր իր հասա-
ձայնով:

— Միլան, Թուրին — ահա այն դերա-
դանց դործարանները, վորտեղ ձեւակերպ-

վում են նոր մարդիկ, աճում է նոր միտ-
քը: Մի փոքր ել սպասիր — աշխարհը կը-
խելոքանա ու կաղնխանա:

— Այո՛, —ասում է փոքրիկ ներկարարը,
բարձրացնելով բաժակը և գլխու մեջ վոր-
սալով արևվի ճառագայթը — յերգում ե՛՛

— Ո՛հ, ինչ ջերմ է յերկիրը մեր որերի
առավոտին,

Բայց — առնացել եմք մեմք — և ցուրտ
է նրա վրա

— Վորքան դեպի հյուսիս, ասում եմ
յես, այնքան լավ է գործը: Այ հենց Ֆը-
րանսիացիք այնպես ծուլլ չեն սպրում,
վորպես մենք, այնուհետև գերմանացիք
և վերջապես ռուսները — ա՛յ քեզ մարդիկ:

— Իրավադուրի, ազատությունից յեմ
կյանքից զրկվելու յերկյուղից, նրանք հըս-
կայական գործ վատարեցին. չե՞՞ վոր նրանց
չնորհիւ եր, վոր արթնացալ նոր կյանքի
համար վողջ արեմելքը:

— Հերոսների աշխարհ — գլուխը թա-
փահարելով ասաց ներկարարը — յես ինչ
զեյի նրանց հետ սպրել...

— Դո՛ւ — բացականչեց փականադործը,

ձեռքը ծնկանը դարկելով, — մի շաբաթից
հետո սառուցի մի կտոր դարձած կլինեյիր
դու այնտեղ:

Յերկուսն ել բարեհոգով թյամբ ծիծաղե-
ցին:

Նրանց շուրջը փռված էին վապույտ և
վոսկեգույն ծաղիկները. ուղի մեջ դողդո-
ջում էին արևի ճառագայթների ժապա-
վենները, թափանցիկ ամանի ու բաժակ-
ների մեջ վառվում եր արմանդինի գլինին,
հեռվից լողալով մոտենում եր ծովի մե-
տաքսյա խչոցը:

— Իմ բարի վինչենցո, — ասաց փակա-
նադործը լայն ժպտալով — ա՛յ դու բա-
նաստեղծորեն պատմիր, թե ինչպես յե՛ս
սոցիալիստ դարձա — դու գիտե՞ս այդ:

— Վո՛չ, — ասաց ներկարարը բաժակնե-
րը լցնելով և կարծես ժպտալով վարմիր
հեղուկին — դու յերեք չես պատմել ինձ:
Այդ մորթին այնքան սաղում է քո վոս-
կորներին, վոր յես կարծում էյի, թե դու
դրա մեջ ել ծնվել եա:

— Յես ծնվել եմ մերկ ու հիմար, ինչ-
պես և դու ու բոլոր մարդիկ: Պատանի

Հասակիում յես յերազում եյի հարուստ կը-
նոջ մասին, զինովոր ժամանակս սրտա-
բասովում եյի քննության՝ ապայի աստի-
ճան ստանալու համար։ Այնուհետեւ քը-
սաներեք տարեկան եյի, յերբ զգացի,
վոր աշխարհիս յերեսին ամեն ինչ այնքան
էլ լավ չէ և հիմար մնալը — ամոթ է։

Նեյեղարարը հենկեց սեղանին և գլուխը
վեր բարձրացնելով, տկսեց նայել դեպի
մոտակա սարը, վորի հենց դադաթին
վանդնած ուրովում եյին վիթխարի յե-
ղեղները։

— Մեզ, մեր վաշտը ուղարկեցին Բոլո-
նիա, — աշնտեղի գլուղացիները ապրա-
տամբել եյին՝ սրահանջելով վտմանը վա-
պալացիի կրճատում, մյուսները գոռում
եյին աշխատավարձի ավելացման մասին։
Ինձ թվում եր թե մեկը և թե մյուս-
ները անխաղաղի եյին։ Ինչ հիմարու-
թյուն — մտածում եյի յես։ Չե վոր դա
կըսեքայեր հողատերերին։ Ինձ, քաղաքիս
քնակչին այդ բանը անմիտ ու անհեթեթ
եր թվում։ Յես շատ եյի բարկանում, վո-
րին նպաստում եր շոգը, մշտակրան տեղա-

վորությունները մի տեղից մյուսը և ան-
դադալ՝ գերջեթապահությունները։ Այդ
քաջերը, հասկանում ես, կոտորատում եյին
կալվածատերերի մեքենաները, նաև շատ
սիրում եյին այրել հացը և վոչնչացնել
այն ամենը, ինչ վոր իրենց էր սպասկա-
նում։

Նա վորքիկ կումերով խմեց գինին և ա-
վելի կենդանացած, շարունակեց։

— Նրանք մեծ խմբերով շրջում եյին
գաղտնիքում, վորպես վոչխարներ, բայց
լուռ, գոռոզ և բանիմաց։ Մենք նրանց
ցրում եյինք, ցույց տալով մեր սվինե-
րը ու յերբեմն ել հրելով նրանց հրացանի
կոթերով։ Նրանք ցրվում եյին առանց
վախենալու և առանց շտապելու ու հետո
վրկին հավաքվում։ Այդ բոլորը տաղտկա-
լի յեր վորպես յերկար ժամերգությունը
ու կրկնվում եր որ որի վրա, տենդի նը-
ման։ Լուստոն — մեր յենթասպան, մի
շատ լավ յերիտասարդ, ինքը գլուղացի —
հետզհետե մռայլվում եր. նա դեղնել եր,
նիհարել և շատ անգամ ասում եր մեզ.

— Շատ վատ է, վորդիքս, շատ վատ է,

յերևի ստիպւած կլինենք հրապեն պարպել, ասնիծւած լինեմ յես:

Այդ վըռըրուոցը, ի հարկե, մեզ ավելի յեր վըգտւում: Բացի այդ, տես վոր, ամեն մի անելոյնում, ամեն մի բլուրի ու ծառի հետեից տնկւած էյին գլուղացիներ ի համառ գլուխները. նրանց բարկացած աչքերը մեզ էյին վորարւմ: Նրանք ի հարկե այնքան ել սիրալիր չէյին տրամադրւած գետլի մեզ:

— Խմի՛ր, — ասաց փոքրիկ Վինչենցոն, գլխու լաւալիլ լիպղաքչաբար մոտեցնելով իր բարեկամին:

— Շնորհակալ եմ. վեցեցեն տոկուն մարդիկ, — իր հաստ ձախով բացականչեց փափանագործը, խմեց ու ձեռքի ախով մաքրելով բեխերը, շարունակեց:

— Մի անգամ յես մի բլուրի վրա, ձիթենու պուրակի մոտ կանդեմ, պահպանում էյի ծառերը — վորովհետեւ գլուղացիները փչացնում էյին նրանց, իսկ բլուրի ներքեւում աշխատում էյին լեռնի գլուղացի՝ մի ծերուկ և մի պատանի. ինչ վոր առու էյին փորում: Շուգ եր,

արեւը կրտսիկ նման ալրում եր: Ինձ պատել եր ձուկի դառնալու ցանկությունը. տաղտկալի յեր և յես, հիշում եմ, նայում էյի այդ գլուղացիներին շատ բարկացած: Կեսորին նրանք ձգելով աշխատանքը, հանեցին հաց, պանիր և գլինու կուժը: Գրողը տանի ձեղ — մոտածում էյի յես: Հանկարծ ծերուկը, վոր մինչև այդ վոչ մի անգամ չեր նայել ինձ վրա, ինչ վոր բան ասաց պատանուն: Պատանին բացասաբար թափահարեց գլուխը, բայց ծերուկը գոռաց.

— Գնա՛, — շատ խիստ դուռաց:

Պատանին գլինու կուժը ձեռքին մոտեցաւ ինձ և, վոչ այնքան ել հոժարակամ ասաց.

— Հայրս կարծում ե, վոր դուք խմելու ցանկություն ունեք և առաջարկում ե ձեզ գինի:

Անհամար եր, թեև դուրեկան, յես հրաժարուեցի և գլխի շարժումով շնորհակալություն հայտնեցի ծերունուն, բայց

ծերունին յերկնքին նայելով, խառնախա-
նեց .

— Խմեցեք, սպարոն, խմեցեք : Մենք ա-
ռաջարկում ենք այդ իբրև մարդու և վոչ
զինվորի ու հույս չունենք, վոր զինվորը
մեր դինուց ամէլի բարի կգտնուի :

— Մի խայթիր, գրողը տանի քեզ, մը-
տածեցի յես և յերեք կում խմելով, շնոր-
հակալություն հայտնեցի, իսկ աշտեղ
ներքեւում նրանք տխրեցին ուտել : Շուտով
ինձ փոխարինեց սալերախնացի Ուզոն և
յես նրան կամաց ասացի, վոր այդ յերկու
դշուղացիները բարի մարդիկ են : Նույն
օրը, յերեկոյան, յերբ յես կանգնած եյի
մեքենաների սրահի դռան առաջ, կտու-
րից մի աղյուս ընկաւ դէմիս . այնքան ել
չցալեցրեց, բայց յերկրորդ աղյուսը այն-
սլաի թափով դիպաւ ուսիս, վոր ձախ
թեւ թուլացաւ :

Փակնապործը քերանը լայն բացելով
ու աչքերը կկոցելով բարձր ծիծաղեց :

— Աղյուսները, քարերն ու փայտերը—
չարունակեց նա ծիծաղելով— այն օրերին
այնտեղ դործում եյին Վնքնուրույնաբար

և պետք ե ասել, վոր անշուշտ պարակա-
ների այդ ինքնուրույնությունից բախ-
կան մեծ մեծ ուռույցքներ եյին առաջա-
նում մեր գլուխների վրա : Ահա կանգնած
ե, կամ քայլում ե զինվորը . մեկ ել փայ-
տի մի կտոր, կարծես գետնից բուսելով
դիպնում ե նրան, կամ ասես յերկնքից մի
քարի Ֆտոր ընկնում ե նրա գլխին : Մենք
ի հարկե սատիկ բարկանում եյինք :

Փոքրիկ ներկարարի աչքերը թախիծով
լցվել եյին, դեմքը գունատվել եր, ու նա
մեղմ ասաց :

— Միշտ այդպիսի բաներ լսելիս, մարդ
ամաչում ե...

— Ի՞նչ կարող ես անել, մարդիկ դան-
դաղությամբ են խելոքանում : Հետո, յես
սգնություն կանչեցի, ինձ տարան մի
տուն, փորտեղ պառկած եր յերեսը քարից
վիրավորած մի զինվոր : Յերբ յես հարց-
րի թե ինչպես ե այդ պատահել, նա տը-
խուր ծիծաղով պատասխանեց .

— Պատալը, ընկեր, պառաւը . այն ծեր
վհուկը քարով գարիկեց յերեսիս և առա-
ջարկեց իրան սպանել :

— Ձերբակալեցին՝

— Յեա ստացի, վոր ինքս եմ վայր ընկ-
նելով վիրավորվել: Հրամանատարը չհա-
վատաց — այդ նկատում եր նրա աչքե-
րից, բայց համաձայնվիր, վոր անհարմար
եր խոստովանվել թե վիրավորվել ես մի
պատգամից: Սատանան տանի, ի հարկե նը-
րանց դրությունը դժվար ե— և հատկա-
նալի յե, վոր նրանք մեզ չեն սիրում:

— Այդ ճիշտ ե, մտածում եյի յես:
Յեկավ բժիշկը յերկու կանանց հետ, նը-
րանցից մեկը շատ գեղեցիկ եր, շիկահեր,
ինչպես յերևում եր վեներտիկցի յեր,
մյուսը— չեմ հիշում: Նայեցին ձեռքս,
ի հարկե դատարկ բան եր, Վրոմպրես դըե-
ցին ու դնացին:

Փականադործը մոտջլվեց, բոց և ա-
մուր շիեց ձեռքերը: Նրա ընկերը նորից
լցրեց բաժակները բարձր պահելով շիշը և
գինու կարմիր և աշխույժ շիթը թոթոաց-
նելով ողի մեջ:

— Մենք յերկուսս ել նստեցինք պատու-
հանի մոտ— մուսյլ շարունակեց փականա-

գործը— նստեցինք այնպես, վոր մեզ չը-
տեսնի արեւը և ահա լսում ենք այն շիկա-
հեր գեղեցիկուհու քնքույշ ձայնը— նա ըն-
կերուհու և բժշկի հետ անցնում եր այդով
պատուհանի մոտով և խոսում Ֆրանսերեն
լեզվով, վորը յես լավ հասկանում եմ:

— Դուք նկատեցի՞ք նրա աչքերը— ա-
սում եր նա— նա ել, ի հարկե նույնպես
գյուղացի յե և կարող ե պատահել, վոր
գինազգեստը հանելուց հետո նա ել սո-
ցիալիստ մղառնա, ինչպես մեր բոլոր
գյուղացիները: Յեվ ահա այդպիսի աչքե-
րով մարդիկ ցանկանում են տիրել ամ-
բողջ աշխարհը, վերափոխել ամբողջ կյան-
քը, խրտաքսել մեզ, վրջնչացնել և այդ
ամենը միմիայն նրա համար, վորպեսզի
հաղթանակե ինչ վոր մի կույր, տաղտկա-
լի արդարություն:

— Հիմար յերեխաներ— ասաց բժիշկը—
կրիսայերեխաներ, կիսադադաններ:

— Գաղաններ— այո, բայց ի՞նչն ե նը-
րանց մեջ յերեխայական:

— Հասկա այդ յերազները՝ ընդհանուր
հալատարության մասին:

— Ո՛հ, ինչպէս չեմ, յես հաշտար եմ
այդ յեղան աչքերով տղային, կամ այն
մյուսին՝ թուռնի դեմքով, մենք բոլորս,
դուք, յես և սա հաշտար ենք այդ սև ա-
րշուն լունեցող մարդկանց: Մարդկանց,
վորոնց կարելի չե հրավիրել միմիայն նրա
համար, վորպէսզի ջարդեն իրանց նման
պաղաններին:

Նա շատ եր խոսում և տաք տաք. իսկ
յես լսում եյի և մտածում:

— Այդպէ՞ս, տիկին: Յես նրան առաջին
անգամը չեմ, վոր տեսնում եյի և դու
դիտես, անշուշտ, վոր վոչ վոք այնպէս
ջերմ չե յերազում կնոջ մասին, վորքան
դինվորը: Հասկանալի չե, վոր յես նրան
յերեանդում եյի բարի, խելոք, լայ-
սրտի տեր և բացի դրանից այն ժամանակ
ինձ թվում եր թե ազնվականները մի ա-
ռանձին խելքի տեր են: Հարցնում եմ ըն-
կերծա՞ն:

— Դու հասկանո՞ւմ ես այդ լեզուն:

Վո՛չ, նա չեմ հասկանում: Այն ժամանակ
յես թարգմանեցի նրան չիկահեր տիկնոջ
խոսքերը— նա բարկացավ, վեր-վեր ցառո-

կեց, փայլեցրեց մեկ աչքը— մյուսը կապած
եր:

— Ահա թե ի՞նչ— փնթփնթում եր
նա— ահա թե ի՞նչ, նա ինձնից ողտվում
ե և միևնույն ժամանակ ինձ մարդ չի հա-
մարում: Յես նրա պատճառով թույլ եմ
տալիս անսխառնել իմ արժանապատիւ-
թյունը, իսկ նա բացասում և այդ արժա-
նապատիւթյունը, նրա սեփականություն-
նը պահպանելու համար յես պատրաստ եմ
հողիս վերցնել...

Նա հիմար տղա չեմ և իրեն խորը
վիրավորութեմ եր դրում. յես— նույնպէս:
Հետեյալ որը յես և ընկերս այդ տիկնոջ
մասին արդեն բարձրաձայն խոսում եյինք,
առանց քաշվելու Լուստոյից, վորը միայն
մոնչում և խորհուրդ եր տալիս մեզ:

— Զգուշ, վորդիքս, մի մոռանաք, վոր
դուք զինվորներ եք և գոյություն ունի
կարգապահություն:

Վո՛չ, մենք այդ չեյինք մոռացել: Բայց
ճիշտն առած, մեզնից շատ շատերը, հա-
մարյա բոլորս խուլ ու կուլք եյինք դար-
ձել, իսկ մեր այդ խուլթյունից ու կուլու-

Թյունից մեծ վարպետությամբ ոգտվում էին կտրին՝ գյուղացիները: Նրանք հաղթեցին: Նրանք շատ լավ էյին վերաբերվում դեպի մեզ և այն շիկահեր տիկինը կարող էր շատ բան սովորել նրանցից. ուրինակ— նրանք շատ լավ կհասկացնեյին նրան, թե ինչպես պետք է գնահատել աղնիւ մարդկանց: Յերբ մենք հեռանում եյինք այնտեղից, ուր յեկել էյինք արյուն Թափելու դիտալորությամբ, մեզանից շատերը ծաղիկներ ստացան: Գյուղի մոտ զոցներից անցնելիս մեզ վրա նետում էյին վոչ թե քարեր ու աղյուաներ, այլ... ծաղիկներ, իմ բարեկամ: Յես կարծում եմ, վոր մենք դրան արժանի էյինք: Վատ հանդիսովը կարելի յե մոռանալ լավ հրաժեշտից հետո:

Նա ծիծաղեց, հետո ասաց.

— Այ, այս պատմածս դու պետք է բանաստեղծության վերածես, Վինչենցո...

Ներկարարը մտաղբաղ, ժպտալով պատասխանեց.

— Այո՛, դա շատ հարմար նյութ է մի պոեմայի համար: Յես կարծում եմ, վոր

կկարողանամ այդ անել: Գասն և հինգ տարին լրանալուց հետո, մարդ վատ քնարեղու յե դառնում:

Նա մի կողմ նետեց արդեն տրորված ծաղիկը, նորը պոկեց և յետ նայելով. հանդարտ շարունակեց.

— Մոր կրծքից մինչև սիրեցյալի դիրկը տանող ճանապարհն անցնելուց հետո, մարդ պետք է ձգտի ավելի հեռու... դեպի ուրիշ յերջանկություն...

Իժախնադարձը լուել էր որորելով պինին բաժակի մեջ: Խաղողենինների այն կողմը, ներքևում մեղմ աղմկում էր ծովը. ծաղիկների բուրմունքը լողում էր տաքացած տղում:

— Իրեն է, վոր մեզ դարձնում է ալապես ծույլ ու այնքան թույլ, — փնթփնթաց փականադորձը:

— Այլևս ինձ դժվար է հաջողվում քընարերգական բանաստեղծությունը. յես շատ դժգոհ եմ ինձանից— ասում եր Վինչենցոն շարժելով նուրբ հոնքերը:

— Դու վորեւե բան արի՞ր:

Ներկարարը միանգամից չափառախափեց.

— Այո, յերեկ յերեկոյան, «Կոմո» հյու-
րանոցի կտուրի վրա: Ու ակտում ե կար-
դալ կրօնաճայն, մտադրադ, կարծես յեր-
գելով:

Արեւը աշնան յուր հողեւարքի

մեղմիկ շողերով

Ամայի ափի վաղեմի, մամռոտ

ժայռերին ընկալ

Յեւ տես, թե ինչպես ալիքներն անկուշտ

Կուլ տվին նրան դեպի սառ ծոցը

կապուտակ ծովի

Դեղնած տերեւներ ծառ ու տունները

Վորպես անկենդան յեփնեւանդ հաւքեր

Շողին են տալիս դու փրփուրի մեջ.

Իսկ դունատ յերկինքը տխուր ե, ցատկոտ

ծովն ե մռայլած,

Արեւը միայն թեքվելով դեպ մուտք՝

Կը ժպտա անչար:

Յերկուան ել յերկար ժամանակ լուռ ե-
լին. ներկարարը գլուխը կախ գլցած, նա-
յում ե գետնին, լակ մեծ, ծանր փաղանա-
գործը ժպտում ե և վերջապես ասում ե՝

— Ամեն բանի մասին կարելի չե պատ-
մել գեղեցիկ կերպով, բայց ամենից լայլ
ե խոսել լայլ մարդու մասին, յերդեյ լայլ
մարդկանց:

Հ Ո Դ Վ Ա Ծ Ն Ե Ր

I. Ս. Շահումյան — Մ. Գորկու մասին

II. Ա. Մռավյան — Գորկու հեփաքները

I. ՄԱՔՍԻՍ ԳՈՐԿՈՒ ՄԱՍԻՆ

Մաքսիմ Գորկին ռուս բանվորների սի-
րելին է: Յեւ զա միանգամայն հասկանա-
լի յէ: Գորկս գալով Ժողովրդական «ստո-
րին» խավից, ինքնուս-գրող, նա իր մեջ
զարգացրեց խոշոր գեղարվեստական տա-
ղանդ: Ապա հասնելով գրական վառքի
բարձրունքներին, դառնալով սխառտնա-
կան ընթերցող հասարակության կուռքը՝
նա յեկավ իր բնական զարգացման ընթաց-
քով՝ բանվորների մոտ, վորոնց նա բերեց
իր գեղարվեստական տաղանդը, կանգնեց
նրանց հետ մի դրոշակի տակ, դարձավ
նրանց յերգիչն ու վենցադադիրը:

Մաքսիմ Գորկին յերբեք չի գտնւել
կլանքի արդի տերերի բանակում, յերբեք
չի յեղել «հրճվողների, պարապ զրուցող-
ների շարքերում»: Բայց մինչև 1905—1906
թվականները, իր դեռևս չձևավորված,

վարդապետներն, ռամկավար— բմբուս տրամադրութեամբ, յուր «բանաստեղծական հոգմադրարարի» հատկութեամբ, նա կարող եր լինել ակրելի մեղանում «հասարակական կարծիք» ստեղծող պաշտոնական (այսինքն բուրժուական) ինտելիգենտական հասարակութեան կողմից: Բայց յերբ Գորկին ներկիւնց վառ կարմիր գույնով, և յերես դարձրեց բուրժուական հասարակութունից՝ դրանց թելում նաև իր արհեստակից գրողներին, վորոնք այդ ժամանակամիջոցին կորցրել էին ամեն մի հակում դեպի վարդապետն անգամ, այն ժամանակ Գորկին իսկույն նրանց աչքում գրկիւնց իր հմայքից: Յերեկվա յերկըրպազուններին աերը ճիշտարինիւնց սառնակութեամբ, դժգոհութեամբ, անդամ խտեղութեամբ դեպի նա: Ներկայումս գուրջեք դանի վոչ մի ալյապես մոչված: «ստալիստիկական» թերթի, մայրաքաղաքի կամ դադիստական, վոր ժամանակ առ ժամանակ, այս կամ այն ձևով, դիտակցարար թե անդիտակցորեն, վրիժառու չլիներ Գորկուց, նրա համար, վոր նա յերես

դարձրեց «հասարակութունից» և գընաց բանվորներին մոտ: Յեվ առհասարակ միջոցներին մեջ խտրութեուն չդնող բուրժուական մամուլը, այդ դեպքում կանգ չի առնում հաճախ ամենաանթույլատրելի ձևերին առաջ, վորպեսզի վրեժխնդիր լինի իր յերեկվա սիրելուց:

Այդպիսի «ձևերի» նմուշները մենք տեսնում ենք ի միջի ալյոց նաև մեղանում՝ Բազմում և դրանցից մեկին վրա, Գորկու վերջին գրվածքներին առթիւ՝ մենք կտրինայինք դարձնել ընթերցողի ուշադրութեունը:

Ընթերցողը յերևի չի մոռացել «Բազմ» թերթի քննադատ Ա. Այվազովի հերոստրադիան վոտնձգութեունը, նա ճանկարծ, իր համար իսկ անսպասելիորեն վառիւնց այնպիսի քննութեամբ դեպի «պրիմիտիւների» յերգիչը, այնքան ուժեղ «ամիստեց» «խեղճ Գորկուն» վոր անգամ «Բազմ»-ի խմբագրութեունը դրանից իրեն անհարմար դրաց: Նրան հետևեց

վերջերս այդ թերթի մի այլ աշխատակի-
ցը՝ Գր. Ստարցևիչը:

Նրա անցյալ թերթները Գորկու վերջին
յերկու պատմվածքների («Տրտունջներ» և
«Մորդուկա») մասին, իրենից ներկայաց-
նում է այնպիսի մի նմուշ բուրժուական
ինտելիգենտական «նյութարտության»՝ Գոր-
կու մասին, վոր մենք նրան յեռանդուն
կերպով հանձնարարում ենք մեր ընթեր-
ցողի ուշադրությանը: Տվյալ դեպքում
հարցը միայն նրանում է, թե դուր է
դալիս ընդհանրապես Գորկին Ստարցևին,
թե վոչ, թաղում է նա նրան, թե խղճում
է բարի պաշտոնակցի նման: Այդ բոլորը,
գուցե վերջիվերջո ճաշակի խնդիր է:
Մարդուն դուր էի դալիս Գորկին և նա
այդ արտահայտում է. ուղում է նա թա-
ղել Գորկուն և թաղում է: Ի՞նչ կարելի չե
այստեղ նրա դեմ առարկել: Բայց հարգե-
լի ֆելետոնիստը տվյալ դեպքում էի բա-
վականանում դրանով, նա իր ջանքերի
մեջ հասնում է մինչև քրեականության՝
դարձանալի՝ անդամ այնպիսի՝ «հրապա-
րակախոսների» համար, ինչպիսին է

Ստարցևն ու այնպիսի թերթի համար՝
ինչպիսին է «Բազուն»:

Ինքներդ դատեցեք:

«Տրտունջներ» սրտմխածքի մեջ, ի միջի
այլոց, վերնագրի տակ, փակագծերի մեջ՝
գրված է. ապայի հիշողությունները: Ճա-
պոնական պատերազմին մասնակցած սպան
պատմում է պատերազմում զինվորներից
ստացած իր տարախորությունների մասին:
Նա «զանդատվում» է նրանց՝ այդ զինվոր-
ների զգեստ հագած բանվորներից ու
զյուզացիներից, վորոնք պիտի լիբր թե
վերանորոգեն Ռուսաստանը: Նա ասում է,
վոր էի հավատում նրանց դործունեյու-
թյանը: Ռուս մարդը, նրա ասելով,
«պատախ է իր եյությամբ» և ընդունակ է
վոչ մի նոր բանի: «Ռուսը էի կարող լի-
նել սոցիալիստ, նրան դրա համար մի ինչ
մոր բան է պակասում»: «Յես չեմ հավա-
տում սոցիալիզմին» — ասում է դանդառ-
վող սպան. — «Նրան հնարել են հրեանե-
րը: Դա ուղղակի ի տիյուս աշխարհի ցըր-
ված մի ժողովրդի միանալու փորձն է:
Սոցիալիզմ, սիոնիզմ, դրանք յերևի նրա

Համար միևնույնն է...»։ Աստա սպան իր
գլխահարկները մեջ, հարձակվում է ոռոս
պատանեկության ղեկավարներին վրա (ըն-
թերցողն յերևի հատկանում է, թե ինչ ղե-
կավարների մասին է խոսքը) մեղադրում
է նրանց բոլոր մահացու մեղքերի մեջ,
անվանում է նրանց «խաբեքաներ», «դա-
վաճաններ», համարյա թե մարդասպան-
ներ՝ ոռոս պատանեկության նկատմամբ։
Յեւ մահա հանդես է գալիս Ստարցևը, վո-
րը Գորկուն համարել է դարձնում սպա-
յին, համոզում է ընթերցողին, վոր սպա-
յի բերանով խոսում է ինքը Գորկին...
Յեւ... Ո՛վ ճակատագրի ծաղր, Ստարցևը
դրահամվորում է սպառնալու համար սո-
ցիալիզմը, պաշտպանելու համար ոռոս
գյուղացուն և բանվորին Գորկու հարձա-
կումներին ու զրպարտություններին։ Կա-
րող էք յերևակայել, ընթերցող, այդ
պատկերը...

Գորկու մյուս պատմվածքը «Մորդով-
կա»-ն է։ Ստարցևը մեղ պատմում է, վոր
իրը թե Գորկին այդ պատմվածքի մեջ
դուրս է բերել կուսակցական աշխատան-

քին նախնա՞ծ սոցիալիստ բանվորի մի-
տիպ, նա վին ունի, վորը դժգոհ է
դրանից և պահանջում է, վոր նա ձեռք
քաշի կուսակցությունից և հոգ տանի բա-
ցառապես իր ընտանիքի մասին։ Նրա մեջ՝
սխառում է Ստարցևը՝ տեղի է ունենում
սխալքար՝ մի կողմից ընկերները, գաղա-
փարները, մյուս կողմից՝ գեղեցիկ կինը։
Սերը գեպի վինը, գեպի նրա գեղեցիկ
մարմինը հաղթանակում է և բանվորը
թքում է կուսակցության վրա, իր իդեալ-
ներին վրա և հրաժարվում նրանից։ Յեւ
Ստարցևը, նախադրելով այդ բոլորը,
դրա մեջ էլ նկատում է Գորկու հուսա-
խաբություններն ու գանդատները, դրա-
նում է, վոր Գորկին զրպարտում է բան-
վորներին։ Նա քիչ է մնում Գորկուն և
հարյուրավային հայտարարի, այո նա նր-
կարադրում է նրան այդպես, նա համե-
մատում է նրան դրանց հետ։ Ու դարձ-
յալ՝ բանվորներին Գորկու «զրպարտու-
թյուններից» ու «տրտուկներից» պաշտ-
պանողի ազնիվ դերը։

Բայց բաց արեք ընթերցող «Современныѣ

М И Р »-ի (այս տարվա) առաջին համա-
րը և վարդապետը այդ լավ պատմվածքը :
Տեսեք, թե ի՞նչ հեքիաթներ ե պատմում
ձեզ Ստարցերը : Զիշտ ե, վոր Գորկու
պատմվածքի մեջ վան բանվոր Պավել Մա-
կովը և նրա կինը՝ Դաչան : Զիշտ ե, նա
անձնուրաց վրասակցական աշխատող ե,
իսկ վինը և նրա հայրը՝ Վալենը՝ դժգոհ
են նրանից և հաճախ հանդիմանում են
նրան այն պատճառով, վոր նա ընտանիքի
(վնոջ և յերեխայի) շահերը զոհաբերում
ե այն մեծ դործին, վորին նա ծառայում
ե : Բայց միայն այդքանը : Գորկին նկա-
րագրում ե և նկարագրում ե ճշգրիտ ու
չնորհալի՝ առաջավոր բանվորներին վրան-
քում՝ արվորական յերկպառակուրթունքներն
ընտանիքի հետ և այն հոգեկան դրաման,
վոր նրանք վերապրում են : Այստեղ վան
այդ դրամայի բոլոր փոխանցումները,
բայց վո՛չ մի խոսք, վո՛չ մի ակնարկ այն
մասին, վոր Պավելն իբր թե պարտված
դուրս յեկավ, վոր նա փոխեց իր գաղա-
փարները կնոջ գեղեցիկ մարմնի հետ :
Պավել Մակովը պատմվածքի մինչև վեր-

ջը մնում ե նույնը, ինչպես եր նա ըս-
կըղրում :

Պատմվածքի ակրդից մինչև վերջը, վոչ
Պավելի, վոչ ել հեղինակի գլխում հարց
անդամ չի ծագում այն մասին, վոր իբր
թե պետք ե ընտրել առհասարակ յերկու-
սից մեկը— ընտանիքը, կամ բանվորական
դործը : Այդ հարցը պատմվածքում բնավ
չի դրված : Իսկ դուք հիմա լսեցեք պ.
Ստարցերին : Նրա խոսքերով միայն Պավե-
լի մասին չե, վոր գանգատվում ե Գոր-
կին : Նա մենակ չե, Գորկին գանգատվում
ե, — հավատացնում ե Ստարցեր, — վոր
կանայք ու ընտանիքը փչացնում են լո-
ւոր «դիտակից» բանվորներին, փետում են
նրանց թևերը և դարձնում վողորմելի,
անդույն ու անկամ մարդիկ : Ստարցեր
հավատացնում ե, վոր Գորկու աչքում
նախկին «հողմադդարարները» բոլորը
դարձել են «թրջված հավեր» :

Յեվ հասկանալի չե, վոր Ստարցերն նո-
րից «ստիպված ե» պաշտպանելու բան-
վորներին Գորկու կրքալարում թյունների
րից...

Ինչո՞ւ համար ե հնարել այդ բոլորը Ստարցևը: Արել ե նա զխտակցորեն, թե նրան վորևե մեկը ծառայություն ե մատուցել՝ սխալ հաղորդելով պատմվածքների բովանդակությունն ու նա յեւ, անձամբ չկարդալով, շտապ կերպով, հավատալով ուրիշներին, «թխել ե» իր ամենուրյա սարտաղիւր հոգվածը. կամ թե նա կարդացել ե պատմվածքները, բայց նրա մեջ տեղի յե ունեցել վորոշ հոգեբանական բեկում ե նա այդտեղ տեսել ե այն, ինչ նրան պետք եր նրա համար, վորպեսզի դրի հենց աղբյուրի «անհրաժեշտ» հոգված, — դա իհարկե, դժվար ե պարզել:

Իայց դա մեզ համար կարևոր ել չե: Կարևորն այն ե, վոր բոլոր նման «քննադատները» խոսելով բանվորական գրող Գորկու մասին, ինչպես նաև առհասարակ այն բոլորի մասին, ինչ վերաբերվում ե բանվորներին, վորչ մի կերպ չեն կարողանում խուսափել զխտակցորեն թե անդիտակցորեն՝ ստից, խեղաթյուրումներից, զրպարտություններից:

Գորկին — արանջող, հուսահատված ե լացակամած: Գորկին — բանվորներին, սոցիալիզմը զրպարտող, Գորկին — համարյա թե անհարյուրակային: Վորպիսի ապտակ ե Ստարցևի ե իր նմանների համար Գորկու վերջին հոգվածը «Ինքնուս դրողների մասին» տպված «Современный мир»-ի փետրվարի համարում: Հայտնի դիմաց մյգ վիշտ դոժմի մաի՝ զ վո հաճելի դառնում տիրող տարրերի համար, բուրժուական ինտելիգենցիայի համար, այնքան ավելի մոտ ու գնահատելի յեր դառնում բանվորների համար, պրոլետարավյան ինտելիգենցիայի համար, «դեմոս»-ի համար առհասարակ: Հազարավոր թեւեր ձգվում եյին զխտակից կյանքի համար արթնացող, «ժողովրդի ծոցից յեւած» գրականությամբ (հետաքրքրվող մարդկանց արտերից դեպի իրենց պանծալի յեղբայրակիցը — ինքնուս գրող Սաքսիմ Գորկին: Ով կարիք եր դդում արտահայտելու իր զգացմունքներն ու խոհերը մոտիկ մարդու առաջ, ում մեջ ցանկություն եր հղանում դրել վորևե բան, փորձել իր բախտը գրականության մեջ, նը-

րան եր ուղարկում ձեռագրերը, նամակները, վոտանավորները: Գորկու թղթակիցների մեջ դուք Կհանդիպեք բանվորներին, գյուղացիներին, կոչկակարներին, դռնապաններին, խոհարարուհիներին, սպասուհիներին, պոռնիկներին, խնձորավաճառին, լվացարուհու, գերեզմանապահին, զինավորի, արտորականին, տաժանակիրներին և այլն և այլն: Յեւ նրանց բոլոր գրվածքները, ինչպես յերևում է հոգվածից խնամքով և դարմանալի սիրով ու ուշադրությամբ կարդվում է ուսումնասիրվում է Գորկու կողմից: Նա գրագրություն ունի նրանցից շատերին հետ, խորհուրդներ է տալիս, թե ով ինչպիսի գրքեր պետք է կարդա, ի՞նչպես գրել, ի՞նչ գրել: Յուրաքանչյուր տողամիջին նկատելի յե հեղինակի դարմանալի նուրբ, աղնով հոգին, լցված անսահման սիրով դեպի «սարսափելի կյանքի մարդկանց» ինչպես ինքը արտահայտում է նրանց մասին:

Ռուս գրականության մեջ, գոնե արդի իրականության՝ մենք չգիտենք մի այդ գրողի այդ աստիճանի թարոյսով, նրբ-

բազմաց ու մաքուր, ինչպիսին Գորկին է: Հարկավ, մենք այդ ասում ենք վոչ միայն վերոհիշյալ հոգվածի հիման վրա, այլ նրկատի ունենալով նրա բոլոր գրվածները, նրա ամբողջ գրական գործունեությունը.

«1906-ից մինչև 1910 թվիվը — գրում է Գորկին, — յես կարդացել եմ ամբողջ քան 400 ձեռագիր — նրանց հեղինակները «Ժողովրդական գրողներ» են ճնշող մեծամասնությամբ, այդ ձեռագրերը գրված են վրիպագրապետ, նրանք յերբեք տպված չեն լինի — բայց նրանց մեջ արտացոլում են մարդկային կենդանի հոգիներ, նրանց մեջ հնչում են մասսաների անմիջական ձայնը, նրանք հնարավորություն են տալիս իմանալու, թե ինչի մասին է մտածում անհանգստացած ուսու մարդը վեց ամսյա ձմեռվա յերկար գիշերներին»... Յեւ, վորպեսզի բաժանի ընթերցողի հետ իր աստվածություններն այդ ձեռագրերից՝ Գորկին բաժանում է նրանց խմբակներին, բերում է մեծ քաղվածքներ իր ինքնուս գրողների պատմվածքներից, նամակներից, բանաստեղծություններից: Նա փորձում է

պարզել, թե ինչն է ստիպում գրել, ինչք
մասին են նրանք գրում, ի՞նչպես են վե-
րաբերվում կյանքին և գրականությանը :
Նա համեմատում է պաշտոնական գրա-
կանությունը, տպված գրականությունը—
«ինքնուսների» գրվածքների հետ, նոր
«ժողովրդական ստորին խավերից» յեկող
գրականության հետ... «Առաջինում— ա-
սում է Գորկին,—մենք տեսնում ենք հու-
սալքում, ճանաչված գրականագետների
ջղային, քմահաճ վստահություններ, վո-
րոնք ինչպես իրենք են հայտարարում—
հոգնել են ժամանակակից լարվածություն-
նից ու բարդությունից» . յերկրորդում
— «պարզ ու անկեղծ» մարդկանց, «սար-
սալեի կյանքի» մարդկանց, սոված
մարդկանց գրականության մեջ՝ մարդ-
կանց, վոր հաճախ գրում են բանտերից,
աքորտավայրից, տաժանակիր աշխատանքի
վայրերից — այստեղ տրամադրությունը
«բարձր է, գործունակ, հաճախ վոգեչունչ» :

Գորկու հեղինակներից մեկը գրում է .
«Զգում եմ, բարձրանում է իմ մեջ մի
ահուելի ուժ— ասաց Իլիա Մուրոմեցը ծե-

րովներին, յերբ խմեց մաճառի հսկա մի
թասր . այդ նույնը յես կարող եյի ասել
իմ մասին հոգեկան տեսակետից : Արտա-
քուստ դա անասելի ծիծաղելի կլիներ .
յես չատ վոքը եմ, խեղճ ու կրակ և սրըս-
տորե թուլանում եմ զանազան ապրումնե-
րից ու կարիքների պատճառով : Անտխորժ
եմ ինձ համար, յես կուգեմալի մի
և այդ ինձ համար, յես կուգեմալի մի
վորքե բացառիկ լավ, սիրուն բան անել
այս աշխարհում»... Մեկ ուրիշը «Աչնան
սրեր» վոտանալորի բանլոր հեղինակը,
բացականչում է . «ո՛վ գիտե, գուցե յես
խելագարվում եմ ուրախությունից, վար
ապրում եմ լույս աշխարհում» : Գորկին
հիշված վոտանալորից մի հատված է մեզ
ընթերցում .

Լատիայի անկյունը մութ է ու խոնավ,
կյանքը լի վշտով, հոգսերով .
Բայց... ուրախ է վասյա Դյոմինը,
Գրեկ վասյան, կյանքն էլ լուսառոտ :

Վասյան ամուր մարդ է
Թեպետ անիծյալ մրսելուց՝
Նրա տաքությունն է
Յերեսուն ութ ու յերեք տասներորդական :

Բայց մեր վասյան չի տնջում,
թեաթափ չի լինում
Ձե վոր ցափն հոգուն չի դեպչում
Մնացածը՝ դատարկ բան է»:

Մի ուրիշ բանաստեղծ, 23 տարեկան
գյուղացի, գրում է—

«Դժբախտ կյանքի, խաղար ու վորը կյանքի
մարդիկ,
Ձեց յեղբայրորեն ուղարկում եմ իմ յերգս
զվարթ.
Յես յերգում եմ խոսն ու ծաղկունք, խինդը
կանանց ու կույսերի.
Կյանքի խինդը, մանկութունը, մեր հայրենիքն
եմ յես յերգում:
Վշտի մասին շատ են յերգել, վշտից, ցափից
կշտացել ենք.
Հոգից, ցափից վողջ աշխարհն ե հոգնել արդեն.
Հոգնել ենք վեճերից, մեր չարութիւնից. սիրտս
ուզում ե խնդում.
Ձեռքերս մեկնում եմ դեպի դործ—նոր բաղդ
կուլում»:

Կան շատ հետաքրքիր արձակ հատված—
ներ միեկունյն զվարթ, կենսուրախ, մար—
տախան տրամադրությամբ լի: Առանձնա—
պես հիշատակելի յե վառ, գունեղ մի հատ—

ված, վողեչունչ մի հիմն նվիրված բնու—
թյանն ու վյանքին, բանվորի գրած «Յե—
րախտապարտ եմ, բնություն» բնորոշ վեբ—
նագրի տակ:

«Ընթերցողը կարող ե կարծել— ասում ե
Գորկին— թե դա բռնապետսիկ ու այդ
պատճառով ել այդքան բարձր ե հնչում»:

Բայց դա անիրաւացի կլինելը, նախ ե
առաջ, առարկում ե նա «ծաղիկներ հա—
վաքելու համար, չե՞ վոր նրանք պետք ե
մի տեղ բուսնեն»:
Հետո Գորկին համե—
մատում ե յուր նյութերն ինքնու բա—
նաստեղծների վերջին տարիներին լույս
տեսած մի քանի ժողովածուների հետ:
Նրանց բոլորի մեջ ել հնչում են միեկունյն
զվարթ հանդերը:

Հետաքրքրության համար առաջ ենք բե—
րում մի քանի նմուշներ: Մեկը գրում է.—

«Այո՛, բնիկեր. թամբ չե՛ վողբալու:
Մեր աշխարհում տեղը չե վշտի:
Այլ յերգեր են պետք յերգելու—
վորոնց մեջ բողբոջ մեր լավի»:

— Մյուսը կալուղայի գյուղացի Սա—
վինը՝

«Կյանքը—կռիվ է՝

Ուր յես մարտնչում եմ.

Թող բաղդը հարվածի—

Յես չեմ ընկճվի»:

— Ահա և գյուղացի Շիրուկյուր.

«Միայն աշխատանքով

Մենք բոլորս ենք ապրում.

Աշխատանքն է մեր հայրը

Բախտի դարբինը:

Նրա շնորհիվ կթոթափենք

Շղթաներն ու լուծը.

Համարձակ առաջ»:

Ապա Գորկին առաջ է բերում աղբյուրի
ինքնուս բանաստեղծներից մեկի սարսա-
փելի ինքնակենսագրությունը ու մի շարք
բանաստեղծությունները, վորոնք, այնու-
ամենայնիվ, լի յեն միևնույն խրոխտ, կեն-
սուբախ զգացմունքով: Առաջ ենք բերում
ղբանցից մեկը.

«ՏԱՌԻՆ»

Տառապանին, խոսքը-խոսքին,

Սեղմ տողեր են ծառանում

Դեպի վառ կյանք, դեպի նոր կյանք

Անվախ նրանք կանչում են:

Ժամը-ժամին, որը-որին,

Հավետն են ընկնում տարիներ,

Կյանքը ծաղկում է, վառվում կրակով

Ամենակարող աշխատանքի:

Միտքն ու ձեռքը դանդաղորեն

Հաղթահարված խավարի մեջ

Դեպի ճմարտություն թաղավորությունը

Հավիտենական ուղին են հարթում

յերկրում:

Այդքան կորուվալից ու ինքնավատահ ե
հնչում «մասսաների անմիջական ձայնը»,
«պարզ ու անկեղծ մարդկանց ձայնը»...
Այդ հանդամանքը անմիջական ապացույց
է ծառայում տողերիս գրողի համար միշտ
այն անդիմելի վաստին, վոր մեղանում,
նոստալտանում, ախպես կոչված «մաս-
սաների ուսկցիա», ուսկցիան ցածից— դո-
յություն չունի: Մեր ուսկցիան գլխավո-
րապես կառավարական է, արտաքին,
նյութական, վորը ճիշտ է, գրավել է
թուրթուական, առավելապես բուրժուա-
կան— ինտելիգենտական խավերը, բայց
միայն մի ծայրով է կապում լայն ժողո-
վրդական մասոսաներին: Միայն վարձա-

տես, արտառուց դիտողութեան դեպքում և միայն անձնական հուսահատութեան և ջղայնութեան ակնոցներէ միջով նայող մարդուն, տեսաբանութեան մեջ անհատա-տատ մարդուն կարող ե թվալ, թե պրոլե-տարական կազմակերպութեաններէ, միութեաններէ, ակումբներէ կործանելիք, ներկայումս գոյութիւն ունեցող նրանց իշատակներէ մեջ՝ կենդանի աշխատանքի բացակայութեանը՝ հետեանք են բանլոր-ներէ հոգնածութեան ու հուսալքութեան, նրանց հին դադարեալներէից բաժանվելուն, հետեանք ներքին ռեակցիայի: Հարկաւ, վարելի յե ցանկանալ մեր բանլորներին ալելի դիտակցութեան, ալելի ծանոթու-թեան իրենց յեմբոսական յեղբայրակից-ներէ փորձի հատ, ալելի յեռանդ վերելից յեմոդ վայրի ռեակցիայի կողմից մեկը մյուսի հետեից իւրիւր իրենց դիրքերի սրաշաղկապութեան գործի մեջ՝ բայց անի-րաւացի ու անիմաստ կլինեալ ասել, թե նրանք իրենց դիրքերը զիջում են վրամ-ջին, չնորհիւ ներքին ռեակցիայի: Կրկ-նում ենք. Գորկիու չորս հարյուր թղթա-

կիցները միայն հաստատում են այդ ան-վիճելի վաստը:

Ընթերցողն իհարկե, արդեն նկատեց թե վորքան բացասաբար ե վերաբերվում Գոր-կին մեր սրաշաղկապ գրականագետներէ «քմահաճ ու ջղային վտանգութեաննե-րին» և մյուս կողմից, վորպիսի ուրախու-թեամբ ե նա արձանագրում մասսաների ստորին խավերի դիտութ, կենսունակ տը-րամագրութեանը: Վորպեազի այդ առթիւ վոչ մի վրաւածի տեղ չմնա, մենք չնայե-լով նրա մեծ ծաւալին, առաջ ենք բերում Գորկիու հողվածից մի ծայր աստիճանի վառ հատվածը:

«... Յերբ կարդում ես կուլտուրական քննադտ խղճուկ աշխատութեանը, վորը ախուր, տգեղ, հաճախ խի բոբոտի վրի-ժառու անկեղծութեամբ մերկացնում ե իր թարախակալող իւրքերը... արարու ես զգում մի յերկրի համար, ուր ինտելի-գենցիան համարյա ամեն մի տասնամյա-կից հետո գլխով սուղվում ե Փատալիդի ճահիճը և հանգում ե ինքնադատաւիտ-ման ու ինքնաթքման, ախալ կերպով կոչե-

լով այլ տեղ զբաղմունքը — ինքնակատարելագործում»:

«Անկեղծ եմ ասում — յես վոչ վոքի չեմ ուզում միլրավորել: Յեւ ինչու համար: Ոչուսակա՞նք ինտիլիգենտնե՛ր ինքն իրեն մարմավոր ձերբարմավ միլրավորում ե. նա ալիք անում է միշտ մի աշխարհի հիվանդագին յեռանդով ու մրկբով, կարծես թե Ծ. Մ. Դոստոյեւսկունքն ու թյուն է ուսիս ինքնապիտեղու դիտությունից»:

«Բայց ուզում եմ ասել. պարոնայք. յեթե ձեր սիրտը խառնում է, այլ սրոցեսի ընթացքում, սիրտց միք վաղե. փողոցով կենդանի, առողջ, նոր մարդիկ ու յերեխաներ են ման գալիս, մանուկներ, լիակ նրանց միաստկար է տեսնել, թե ինչպես եք դուք լորձաթափ լինում:

Մատաղ ու սիրելի մեր յերկրում մարդիկ ջահել են ու զգայուն և իրենց ջահելությամբ անսահման դուրսադրաց են. իսկ ընկնավորությունն ու ամեն տեսակի ջրդաճությունները — վարակիչ են և զապիտի հիշելի հարգանք դեպի իշանքը.

հայրենիքն ու մարդը: Իսկ հարգելով ինքն ինք — մի բղավիր, մի տնջա և յեթե հասել է ժամը մեռնելու — մեռիր մենակու. թյան մեջ. դա է՛ դեղեցիկ է և՛ առողջապահական»:

«Ինձ, հույս ունեմ, շարունակում է Գորկին, չեն մեղադրի աշխարհի դեղատվության համար և չեն համարի ինչպես մի չար մոտեճգություն. յես խոսում եմ մեծասպես ցավելով նրանց համար, ով ցավ է կրում, խորը վշտով դեպի նրանց, ով տանջվում է, լայց ել ավելի մեծ վախով այն յերխոստարդների համար, վորոնք հողից բարձրանում են դեպի կուլտուրա, բարձրանում են ուրախ, ատեղծագործող աշխատանքի համար սլարդած ձեռքերով և վորոնց համար դուք պետք եք, վորպես բարեկամներ, վորպես սպառնիչներ և վոչ թե վորպես որինակներ տմեն տեսակի հողեկան խեղաթյուրումների»:

Այս կրակոտ հատվածի մեջ է Գորկին — ամբողջովին: Վորքան նման է նա, ճիշտ չե՞, հուսահատած, լացաղամած, տրտնջող, բանավորներին զրպարտող, անցիալիդմը հր-

լեական դշուտ հայտարարող համարյա թե
սեհարյուրակային այն Գորկուն — ինչպի-
սին պետք քր համարել նկարագրած բուր-
ժուական լրագիրը:

Վերջացնելով հոգիածը, մենք անհրա-
ժեշտ ենք համարում նշել մի հանդամանք
ևս, վոր չի կարելի լուսթյամբ անցնել,
խոսելով Գորկու մասին: Դա՝ մարքսիս-
տական քննադատության կողմից արդեն
նկատված Գորկու վոչ բավարար սկզբուն-
քային տոկունութունն է, նրա մեջ հետե-
վողական մարքսիստական պարզ մտածե-
լակերպի բացակայութունն է: Տվյալ
գեպքում, դա արտահայտում է Գորկու
կողմից ինտելիգենցիայի դերի ու նշանա-
կության սխալ, զուտ նարոզնիկական լմ-
բոնողության մեջ: Դա նկատելի չե և վի-
րել բերված հոգիածում, և Միխայիլովս-
կուց վերցրած քաղվածքից, վորի ոգնու-
թյամբ, ինչպես պատմում է Գորկին, նա
իր նամակների մեջ պաշտպանում է ինտե-
լիգենցիան իր բանվոր թղթակիցների հար-

ձակումներից և մի շարք սխալ յեղրակա-
ցություններից, վոր անում է Գորկին իր
հարուստ, այլ կողմերով լավ մշակված
նյութից: Մենք այստեղ մանրամասն կանդ
չենք ասում Գորկու հոգիածի աղբ կող-
մի վրա: Կասենք միայն, վոր այդ սխալը
Գորկու կողմից, շեքախտաբար, պատա-
հական չէ: Գորկու աշխարհայացողության
մեջ, մեր կարծիքով, կան բավականաչափ
նարոզնիկական տարրեր: Կան բաներ, վո-
րոնք, ըստ յերևույթին նրան դժվար կլինի
յուրացնել և կան բաներ, վորոնց դժվար
կլինի նրան մոռանալ:

Ձևայելով այդ բոլորին՝ Գորկին պրոյե-
տարական գրականության գարդն ու պար-
ծանքն է:

Յեւ վերլուծած Գորկու հոգիածը ընդ-
հանրապես և նրա մյուս նոր գրվածքնե-
րը — վերը հիշված «Տրտունջներ» և «Մոր-
դովկան» ինչպես նաև նրա քանչեղի մին-
յատունները նեապոլի գործադուլավորնե-
րի մասին և Գենուեզի գործադուլավորնե-
րի յերեսաների հանդիպումը, — վորոնք
լույս են տեսել «Հեքիաթներ» վերտառու

Թյամբ՝ եւ ամէլի մոտեցրին Գորկուն բան-
վորներին:

Յեւ բանվորները հպարտությամբ կարող
են ասել.

«Այո՛, Գորկին մերն է. նա մեր նկարիչն
է, մեր բարեկամն ու զինակիցը՝ աշխա-
տանքի ազատագրութեան վեհ պայքարի
մէջ»:

Քաղու, I II p.

II. ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ—ՇԵՔԻԱՅՆԵՐ

Հայտնի յէ, վոր մի տասնամյակ առաջ.
այն որերին, յերբ Ռուսաստանը խոչոք
պատմական զեպքեր եր ապրում, հռչակա-
վոր ուն գրող Մաքսիմ Գորկին վորոշակի
հարեց բանվոր դասակարգի շարժման:
Ռուս բուրժուական մամուլը, վոր մինչեւ
այդ որը «ընդունում» եր Գորկուն և նրան
համարում խոչոք, տաղանդավոր գրող —
այժմ աղմուկ լրարձրացրեց. մեծ ու պրո-
տիկ «ըննադատներ» և հրապարակախոսներ
չարախինդ ակնարկներ ելին անում Գոր-
կու տաղանդի «չորացման», «այլասեռման»
մասին և գուշակում, վոր «սոցիալ դեմո-
կրատական ծրագիրը» վերջնականապէս
կսպանե Գորկուն, իբրեւ գեղարվեստա-
դեա գրողի: Բանն այնտեղ հասավ, վոր
մինչև անգամ մի հայ «սոցիոլոգ» հրապա-
րակախոս եւ սկսեց «վողբալ» «Գորկու

տաղանդի «անկումը»: Այդ խմաստուն քըն-
նադատները դատում էյին այն սխալ տե-
սակետից, վոր իբր թե պրոլետարական
չարժուամբ միայն և միայն տնտեսական —
քաղաքական շարժում է և վոր այդ շար-
ժումը մոգ մի առնչություն չունի գեղար-
վեստի հետ, մերովհետև գեղարվեստը
ապագասակարգային է:

Բուրժուական քննադատների մարդարե-
ությունները չիրականացան: Ակամա պան-
դուխտը, Գորկին քաջվեց իտալական Կապ-
րի լիդզին և սկսեց ստեղծագործել մի նոր,
չտեսնված թախով: Կարճ ժամանակամի-
ջոցեւ նա լույս ընծայեց մի շարք տա-
ղանդավոր գրվածքներ. «Исповедь», «Ле-
то», «Чудаки», «Городок Окуров»,
«Матвей Кожемякин», «Сказки», «Жа-
лобы», վերջերս ել «Детство» և այլն: Այդ
յերկերը յեկան աղացուցելու, վոր պրո-
լետարական աշխարհայացքն ու աշխարհա-
գագումը Գորկու գեղարվեստական ըստեղ-
ծագործությանը հզոր թափ են տվել և
հարստացրել: Վո՞ր բուրժուական քննա-
դատը այժմ կհանդգնի ասել, վոր նոր

Գորկու յերկերը թույլ են գեղարվեստա-
կանի կողմից, վոր նրա ստեղծած պատ-
կերները կեղծ են կամ մտածածին:

Մի ուրիշ անդամի թողնելով խոսելու
Գորկու նոր գրվածքների մասին, այս ան-
գամ կանգ եմ առնում նրա «Հեքիաթները»
վրա:

Կախարդական վոջինչ չկա հեքիաթների
մեջ. նրանք կյանքի ստեղծած հեքիաթ-
ներ են. բովանդակությունը՝ Խաչիկայի
աշխատանքի մարդկանց առարկան է, նը-
րանց մտքերն ու հույզերը, ուրախու-
թյուններն ու պատմությունները: «Հե-
քիաթները» մոզոզված են խոր, մարդկա-
յին անկեղծ սիրով ու մարդարեական հա-
վատով դեպի մարդկության պայծառ ա-
պագան: Ամբողջ դրքից բուրում է մի դար-
մանալի ու վարակիչ լավատեսություն,
կենսաթրթիւ աշխարհադպացում:

Ովքե՞ր են Գորկու հերոսները — ժողո-
վուրդը, թողութդական մասսան — բան-
վորներ, քանիսրուհիներ, ձկնորսներ,
գեղջուկներ, գեղջկուհիներ, յերեսաներ:
Գորկու նկարած գյուղերը ճիշտ է, տակա-

վին չեն ազատվել նախապաշարմունքներից և կաթիլիկ յեկեղեցու աղեկցությունից, բայց և այնպես խորն է դյուզադիւնների կենսոճանակ բնաղբը: Գյուղի վորդի բանվորները դործարանում սոցիալիստ են դառնում, նրանց հայրերը դպրով սոցիալիզմի ուժի և հմայքը— ուհնում են իրենց դավաճների դործի արդարությունը— վորովհետև այդ «արդարությունից աշխատանքի քրտնքի հոտ է բուրում»:

Քաղաքը... ահա մի մանուկ քայլում է դեպի քաղաք «քաղաքը տեքում է յերջանկության ձգտող իր բաղմեքանդ ցանկությունների տաղնապի մեջ, նա յեռում է ապրելու իրքոտ կամքով...» Այդպես է Գորկու քաղաքը. ապրելու այդ հզոր կամքը բանվոր դասակարգի կամքն է, նրա աշխատանքը իշանքի համար:

Մի քանի հեքիաթ մասնաշաղկան տեսարանների հաջող պատկերներ են ապրիս. Նեապոլում տրամվայի դործադուլի ժամանակ փողոցում խոնաված ամբոխը ցույց է անում դործադուլավորներին պաշտպանելու, Գենուա քաղաքի կալարանի առաջ

խոնաված ամբոխը չտեսնված ցնծությամբ դիմալորում է Պարմա քաղաքի դործադուլավոր բանվորների սոված յերեխաներին... «— Կեցցե՛ մանուկ Պարման, դոհնց ամբոխը ու շրջապատեց յերեխաներին... յերեխաներին բաժանեցին իրենց մեջ և յերդ ու ծիծաղով ցրեցին— «փողոցներից, ինչպես հսկայական յերդահոններից— ուրախ հնչում եր դեպի նոր իշանքի հորիզոնները քայլող մարդկանց ուրախ աղմուկը»:

Ուշադրություն բեռնող բանվորներն տիպեր կան «Հեքիաթներում»:

Հոյակապ է Սիմպլոնի տոնների փորելուն մասնակցած բանվորը:— Նա հանդարտ կերպով պատմում է իր հոր վախճանը տոնները փորելու ժամանակ, պատմում է և այն, ինչպես տոնները յերկու կողմից փորող բանվորները մոտենում են մեկ-մեկու ու իրանց բաժանող վերջին քարը փչրում ու այնտեղ, խոր ու մութ տոններում իրար անձանդ բանվորները դրկախառնվում են հպարտ իրենց կատարած մեծ դործի գիտակցությամբ:

Ուժեղ ու ազդեցիկ տիպ է ներկայարար-
աբանվորը— խմբադրի տիպը, վոր Իբսենի,
Ֆրանցի հետևողականությամբ կռաւում է
իր սիրած աղջկա նախապաշարումների
դեմ:

Գեղեցիկ հեքիաթներ կան նվիրված յե-
րեխաներին: Յերեխաները Գորկու սիրելի
հերոսներն են— «յերեխաները կյանքի ծա-
ղիկներն են», «նրանց ծիծաղը աշխարհի
ամենազեղեցիկ յերաժշտությունն է»:
Մանուկ Պեպելի տիպը շատ հաջող է և
խոր ապաւորություն է թողնում:

Բայց Գորկին ունի և մի ուրիշ սեր—
սեր դեպի մայրերը:

Ահա գործադուծ մի մայր, վոր ան-
արտունջ խնամում է իր աղանդակի յերե-
խային: Ահա մի ուրիշ մայր, վոր հայրե-
նիքին դավաճանած վորդու սիրտը սուր է
մխտում:

Կաթոլիկ յեկեղեցու ուժեղ բազուկների
ճգմած քանդորուհու տիպը ամենահաջող
տիպը պիտի համարել «Հեքիաթները» կին
տիպերի մեջ: (Այս հեքիաթը ստացվել է

«Պայքարի» այս տարվա Նո. Ն. 3 և
5-ում):

Գորկու աչքից չեն վրիպել կյանքի ըստ-
վերային կողմերը. հերոսները գլուխ են
իրենց մեծ գործի դժվարությունը— բայց
ուժեղ է նրանց կամքը և առանց վարանե-
լու շարունակում են իրենց ծանր պայքա-
րը:

«Հեքիաթները» լույս տեսնելուց հետո
այլևս վրէժ վոր իրավունք չունի ասելու,
վոր բանվորական կյանքը չի կարող գե-
ղարվեստագետի վրդուրել:

«Հեքիաթներից» մի քանիսը թարգման-
ված են հայերեն: Հ. Հակոբյանի թարգ-
մանած յերկու հեքիաթը լույս են տեսել
առանձին հրատարակությամբ «Յերկու
պատմվածք» վերնագրով:

1916 թ.

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

I

1. Մաքսիմ Գորկու «Մի անգամ աշնանը...» պատմվածքն առաջին անգամ տպագրվել է «Самарская Газета» թերթում, 1895 թ. հունիսի 20—22 (№№ 154—156): 1892 թվին այդ պատմվածքը ղեակավում է Գորկու «Очерки и рассказы» Ժողովածուների յերրորդ հատորի մեջ: Խորհրդային տպագրության հետ, ըսցի տոանձին հրատարակություններից, այդ պատմվածքը մտնում է Գորկու լիակատար յերկերի Ժողովածուի առաջին հատորի մեջ:

Ստեփան Շահումյանը «Մի անգամ աշնանը»... պատմվածքի հայերեն թարգմանությունը կատարել է 1901 թ. Ռիգայում և առանձին զրբույլով լույս է տեսել 1901 թվին Թիֆլիսում:

II

Մ. Գորկու այս «Հեքիաթն» առաջին անգամ տպագրվել է րուսերիկյան օրվան «Звезда» թերթում (1911 թ. № 21): Ներկա թարգմանությունը կատար :

ված և 1915 թ. Պետերբուրգում լույս տեսած Մ. Գորկու «Сказки» զրբից: Ընկ. Մոսովյանի այս թարգմանությունը առաջին անգամ տպագրվել է «Պայքար» թերթում 1916 թ. (№ 3 (7) և № 4 (8)) հունվարի 17-ի և 24-ի համարներում «Ազման» ծածկանունով:

III

Յերրորդ «Հեքիաթն» առաջին անգամ լույս է տեսել «Звезда» թերթում 1911 թ. (№ 7): Այս թարգմանությունը նույնպես կատարված է 1915 թ. Պետերբուրգում լույս տեսած Մ. Գորկու «Сказки» զրբից: Թարգմանությունը կատարել է ընկ. Ա. Մոսովյանը և տպագրվել է «Պայքար» թերթում 1916 թ. (№ 44 (48)), 30-ին հոկտեմբերի Ա. Նազարյան ծածկանունով:

IV

Յերրորդ «Հեքիաթն» առաջին անգամ տպագրվել է 1912 թ. «Звезда» թերթում (№ 6-ում): Հայերեն թարգմանությունը կատարել է ընկ. Ռ. Դաշտոյանն այդ նույն թերթից և տպագրել է «Նոր Խոսք» յերկշաբաթներում 1912 թ. № 5—6 միացյալ համարում: Վերահիշյալ բոլոր հեքիաթները ղետեղված են Մաքսիմ Գորկու յերկերի լիակատար ժողովածու 14-րդ հատորի մեջ «Сказки об Италии» ընդհանուր վերնագրի տակ:

Ս. Շահումյանի — Մ. Գորկու մասին զրած այս հոդվածը տպագրվել է 1911 թ. Բազմի բողևիկյան որդան «Современная жизнь» շաբաթաթերթի առաջին համարում «Стивин» ծածկանունով: Այդ նույն ստորագրությամբ Շահումյանը մի հոդված է ղետեղում «Современная жизнь»-ի յերկրորդ համարում Լ. Ն. Տոլստոյի կրոնական հայացքների մասին: «Современная жизнь» շաբաթաթերթը լույս է տեսնում ընդամենը յերեք համար: Բազմի ժանդարմերիան «С. Ж»-ի 4-րդ համարը կալանքի յենթարկում է այգպիսով ղաղարում է թերթի հրատարակումը:

Թերթը լամդղրել է ինքը՝ Ս. Շահումյանը:

VI

Ընկ. Ա. Մոսովյանի — Մ. Գորկու «Հեքիաթներ»-ի մասին զրած այս հոդվածը տպագրվել է «Պայքար» թերթում 1916 թվի մարտի 6-ի համարում, «Ազման» ծածկանունով: Ընկ. Մոսովյանը հոդվածը ղրել է 1915 թվին Պետերբուրգում «Жизнь и знание» հրատարակությամբ լույս տեսած Մ. Գորկու «Сказки» զրբի առթիվ: Այդ զրբի հեքիաթների մեծ մասը թարգմանարար տպագրվել է «Պայքար»-ի համարներում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Յերկու խոսք— Գ. Հովնան 5

ՓԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Մի անգամ աշնանը. Ս. Շահումյան . . . 13

2. Հեքիաթ— Ա. Մաավյան 35

3. Հեքիաթ— Ա. Մաավյան 54

4. Հեքիաթ— Ռ. Դաշտոյան 64

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. Ս. Շահումյան— Մ. Գորկու մասին . . . 84

2. Ա. Մաավյան— Գորկու հեքիաթները . . 110

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ 117

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0311624

586

12436